

Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel
(editori)

Minorități în zonele de contact interetnic

Cehii și slovacii în
România și Ungaria

Minorități în zonele de contact interetnic.
Cehii și slovacii în România și Ungaria

MINORITĂȚI ÎN ZONELE DE CONTACT INTERETNIC. CEHII ȘI SLOVACII ÎN ROMÂNIA ȘI UNGARIA

Editori: Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel

EDITURA
INSTITUTULUI PENTRU
STUDIAREA PROBLEMELOR
MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

KRITERION

Cluj-Napoca, 2010

Titlu: *Minorități în zonele de contact interetnic. Cehii și slovacii în România și Ungaria*
Editori: Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel

Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale
Editura Kriterion

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Minorități în zonele de contact interetnic : cehii și slovacii în
România și Ungaria / ed.: Jakab Albert Zsolt, Peti Lehel. –
Cluj-Napoca : Editura Institutului pentru Studierea Problemelor
Minorităților Naționale : Kriterion, 2010
ISBN 978-606-92512-2-5
ISBN 978-973-26-1011-4

I. Jakab, Albert Zsolt (ed.)

II. Peti, Lehel (ed.)

323.1(=162.3/4)(498+439)

Coordonator serie: Horváth István, Jakab Albert Zsolt

Lector: Pozsony Ferenc

Traduceri: Bugja Zoltán, Gáspár Enikő, Nastasă-Kovács Annamária

Corectură: Anca Lucia Sârbu

Design: Könczey Elemér

Tehnoredactare: Fazakas Botond

Tipar: IDEA és GLORIA, Kolozsvár

© Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale

Opiniile exprimate în textul de față aparțin autorilor și ele nu reflectă în mod obligatoriu
punctul de vedere al ISPMN și al Guvernului României.

Cuprins

Prefață (JAKAB Albert Zsolt – PETI Lehel) 7

Relații culturale – dimensiuni istorice

DANCU Pál

Stabilirea slovacilor în comitatele Satu Mare, Ugocea și Maramureș din secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea 11

Ján BOTÍK

Începuturile cercetării slovacilor din Câmpia Maghiară 33

Alena GECSE – Desideriu GECSE

Istoria și cultura cehilor din Banat 45

Bilingvism, interferențe lingvistice

GYIVICSÁN Anna

Dualitatea lingvistică și de conținut în ceea ce privește modelele culturale etnice 61

KRUPA András

Raportul dintre cultura populară și bilingvism la slovacii din Câmpia de Est a Ungariei 75

Pavel ROZKOŠ

Evoluția în timp a influențelor limbii române asupra lexicului graiului slovac din Nădlac 83

ZSILÁK Mária

Procesul de dispariție a dialectelor din insulele lingvistice slovace din Ungaria 93

TÓTH Sándor János – TUSKA Tünde – UHRIN Erzsébet – ZSILÁK Mária
Dimensiunile alterității lingvistice la Tótkomlós 107

Procese social-identitare, strategii de adaptare și de integrare

Elena Rodica COLTA

Minoritatea slovacă din Fântânele (jud. Arad) între căutarea și pierderea modelului identitar 151

GYIVICSÁN Anna

Tipologia etnică a slovacilor din Ungaria 181

Mária HOMIŠINOVÁ

Slovacii din Ungaria. Analiza teoretică și empirică a construcției identității sociale și etnice 211

Sînziana PREDA

Cehii din Banat, migrație și identitate problematică 247

SZABÓ Orsolya

Relații și contacte interetnice în Pilisszentkereszt 259

Abstracts 281

Lista autorilor 288

Prefață

Potrivit datelor statistice ale recensământului oficial din 2002, în România s-au declarat ca fiind de naționalitate slovacă un număr de 17 226 de persoane, iar alte 3 941, de naționalitate cehă. Așadar, conform statisticii, s-a înregistrat o diminuare succesivă a ponderii ambelor etnii în comparație cu datele din recensământul din 1992: comunitatea slovacă s-a redus cu 2 300 persoane, în timp ce comunitatea cehă s-a diminuat într-un mod și mai drastic, cu 2 306 persoane; cu alte cuvinte, față de proporția numerică înregistrată anterior, în doar un deceniu a scăzut numărul acesteia cu 47%. Potrivit datelor recensământului din 2001, în Ungaria au fost înregistrate 11 816 persoane ca având slovacă drept limbă maternă, în vreme ce apartenența la naționalitatea slovacă a fost declarată de 17 692 persoane, iar atașamentul față de valorile culturale și tradițiile acestei minorități a fost exprimat de 18 056 persoane.

Din păcate, problema minorităților naționale din România – excepându-le pe cele două mai numeroase, maghiarii și romii – nu este abordată decât de un număr relativ restrâns de publicații din domeniul științelor sociale și al cercetării culturale. Acest lucru este valabil și în ceea ce privește comunitățile de cehi și slovaci din România. Referitor la slovacii din Ungaria au fost deja întreprinse o serie de cercetări fundamentale în urma cărora au văzut lumina tiparului numeroase lucrări de sinteză extrem de valoroase. Din acest punct de vedere, un rol foarte important l-a avut Institutul de Cercetare a Slovacilor din Ungaria, în ceea ce privește coordonarea și realizarea studiilor de lingvistică, etnografie, istorie și sociologie.

Reprezentativ pentru cercetarea minorităților naționale din România este faptul că, alături de numărul redus al publicațiilor de specialitate din domeniul științelor sociale, semnate de cercetători profesioniști, se găsesc numeroase lucrări ale unor autori de cele mai diverse profesii, precum artiști, scriitori, persoane din sfera bisericească, profesori, specialiști în istorie locală, politicieni etc. Și din această cauză devine explicabil motivul pentru care despre comunitățile cu o pondere redusă – de pildă, comunitatea cehă din România – s-au tipărit doar un număr restrâns de publicații. La acest aspect se adaugă și faptul că aceste lucrări au fost ti-

părite în limba minorităților respective și cu tiraje ne semnificative, ceea ce a făcut ca impactul lor să fie mult diminuat.

Așadar, în ceea ce privește aria de cercetare a minorităților cehă și slovacă din România pot fi întâlnite „lacune” derutante, precum și o mare cantitate de probleme de analiză încă neelucidate. Evident, volumul nostru nu poate acoperi toate lipsurile și aspectele neabordate. În schimb, prin publicarea câte unui volum de studii ale specialiștilor din Ungaria și ale celor ce realizează cercetări în România privind minoritățile cehă și slovacă, și traducerea acestuia în ambele limbi majoritare – maghiară și română –, se încearcă atragerea atenției asupra acestei probleme din perspectivă științifică, politică și publică, deopotrivă de importante.

Studiile reunite în volumul de față analizează o serie de subiecte „actuale”, ce pot fi considerate totuși clasice, bunăoară bilingvismul, interferențele lingvistice, procesele identitare, promovarea unor politici de omogenizare și asimilarea, conservarea culturii, relațiile și sistemul relațiilor interetnice, fiind totodată abordate și probleme de natură istorică, precum migrația, așezarea și strategiile comunitare ale minorităților cehă și slovacă.

Volumul începe cu studii ce prezintă și analizează relațiile culturale etnice și dimensiunile istorice ale etniilor. Pál Dancu se ocupă cu statornicirea slovacilor din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea în județele Satu Mare, Ugocea și Maramureș, aducând – printre altele – importante contribuții de istorie confesională și educațională legate de viața acestei comunități. Studiul elaborat de Ján Botík își propune să îndrepte atenția asupra începuturilor interesului științific legat de slovacii din câmpie, în timp ce reevaluează lucrările erudiților veacului al XVIII-lea și al XIX-lea. Autorul subliniază cele mai apreciable rezultate ale acestora, argumentând actualitatea acestor publicații. Alena Gecse și Desideriu Gecse prezintă stabilirea cehilor în Banat, elementele și instituțiile etnice ale identității minoritare cehe, precum și atașamentul lor față de cultura altor etnii.

Cercetătorii au definit utilizarea limbii ca una dintre cele mai însemnate componente ale identității etnice. Această premisă este problematizată de către grupul de cercetători care se ocupă de bilingvism și interferențele lingvistice. Anna Gyivicsán a investigat această problemă într-un exigent context teoretic. De-a lungul cercetărilor, ce au durat mai multe decenii, autoarea a examinat în aproximativ 50 de localități atât procesele de aculturație ale insulelor lingvistice slovace din Ungaria,

cât și funcțiile și transformările din domeniul culturii etnice. Rezultatele acestor investigații au fost publicate într-un amplu studiu de sinteză.

Analizând relațiile dintre cultura populară și bilingvism, András Krupa afirmă că existența mediului bilingv (maghiar și slovac) poate fi dovedită și prin fenomenele folclorice slovace. Pavel Rozkoš demonstrează influența limbii române asupra dialectului slovac din Nădlac și continuă schimbarea a acestuia. În studiul ei, Mária Zsilák face cunoscută și analizează asimilarea în direcția limbii majoritare din insulele lingvistice slovace din Ungaria. Pe baza studiului de caz din Tótkomlós, Sándor János Tóth, Tünde Tuska, Erzsébet Uhrin și Mária Zsilák au abordat, de asemenea, problematica identității și a utilizării limbii structurate într-un context maghiar specific. Rezultatele cercetării au scos în evidență interdependențe notabile în ceea ce privește selectarea limbii, substituirea codurilor lingvistice, bilingvismul, atitudinile și stereotipurile lingvistice.

La baza studiilor ce au vizat procesele identitare și strategiile de omogenizare au stat cercetările empirice. Elena Rodica Colta analizează sistemul relațional interetnic și procesele de asimilare ale unei comunități slovace din localitatea Fântânele (județul Arad). Autoarea face o observație importantă afirmând că factorul interetnic poate avea un efect de modelare a identității chiar și în cazul în care comunitatea etnică nu mai trăiește din punct de vedere fizic în localitatea respectivă. Astfel, de pildă, stereotipiile pozitive legate de comunitatea germană din Fântânele influențează până astăzi atitudinile și narativele identitare locale ale populației de slovaci, acționând asupra formării ierarhiei de prestigiu printr-un rol însemnat al funcționării așezărilor multietnice și al utilizării spațiilor conform așteptărilor etniilor conviețuitoare etc.

Într-un nou studiu, Anna Gyivicsán întocmește tipologia etnică a slovacilor din Ungaria, trecând în revistă cu această ocazie și rezultatele literaturii de specialitate pe această temă. Mária Homișinová analizează construcțiile identității etnice și sociale a slovacilor din Ungaria, realizând și o sinteză a rezultatelor științelor sociale. În cadrul analizei empirice asupra identificării de grup și a caracteristicilor identitare, autoarea s-a bazat pe furnizori de date ce reprezentau 200 de familii. Sînziana Preda s-a ocupat de analiza aspirațiilor migraționale și de identitatea cehilor din Banat. După transformările sociale din secolul al XX-lea, în urma și datorită migrației pentru muncă și asimilărilor începute în contextul

schimbării de regim din 1989, satele de cehi au devenit și spații de reorganizare a identității etnice.

În lucrarea elaborată de Orsolya Szabó sunt investigate relațiile și sistemul relațional interetnic al comunității slovace din Pilisszentkereszt. În cadrul analizei realizate, autoarea a ajuns la concluzia că slovacii din Pilisszentkereszt au o dublă identitate etnică. Chintesența acesteia constă în faptul că – în pofida asimilării lor lingvistice în direcția societății maghiare majoritare, a unor similitudini culturale la nivel superior – componentele esențiale ale identității acestora sunt formate din elemente culturale slovace, care se arată în special cu ocazia unor ritualuri. În opinia autoarei, identitatea etnică deține funcții în primul rând în context local.

Utilitatea volumului nostru rezidă în primul rând în modul multiplu de abordare întâlnit în lucrările reunite aici, pornindu-se totodată de la o perspectivă conceptuală comună în ceea ce privește fenomenele, care sunt analizate nu doar în sine, ci într-un context mai larg, din perspectiva interdependențelor interetnice.

Cartea de față se încadrează în seria inițiativelor care încearcă să prezinte rezultatele cercetărilor referitoare la afirmările culturale ale minorităților naționale și în limba etniilor majoritare, în cadrul cărora, în 2009, a fost publicat sub egida Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale un volum bilingv (la fel ca cel de față, în limba maghiară și română) despre minoritățile naționale din România.¹ În sfârșit, datorăm mulțumiri autorilor pentru că au contribuit prin lucrările lor la realizarea acestui deziderat.

JAKAB Albert Zsolt – PETI Lehel

1 JAKAB Albert Zsolt – PETI Lehel (szerk.): *Folyamatok és léhelyzetek – kisebbségek Romániában*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2009.
JAKAB Albert Zsolt – PETI Lehel (ed.): *Procese și contexte social-identitare la minoritățile din România*. Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale–Kriterion, Cluj-Napoca, 2009.

Stabilirea slovacilor în comitatele Satu Mare, Ugocea și Maramureș din secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea

Cadru istoric

La sfârșitul secolului al XVII-lea, Habsburgii au ocupat Transilvania. Întrucât în urma răscoalei lui Rákóczi, conducătorii acesteia și-au pierdut domeniile, ele au fost donate acelor nobili maghiari care au rămas fideli Habsburgilor sau au facilitat încheierea ostilităților (Borovszky 1908: 491).

În comitatele Satu Mare și Maramureș domeniile și moșiile familiei Rákóczi au fost donate familiei Károlyi, care s-a remarcat în încheierea păcii de la Satu Mare din 1711 dintre austrieci și rebelii antihabsburgici (Borovszky 1908: 491). Astfel, această familie a obținut moșiile din jurul Careiului, respectiv satele situate la nord-vest de Satu Mare, pe lângă cele deținute în zonă anterior (Borovszky 1908: 491).

Întrucât în timpul ostilităților, precum și în urma unei invazii a tătarilor din anul 1717–1718 populația existentă a fost mult rărită, familia Károlyi a colonizat satele din jurul Careiului cu coloniști șvabi din Württemberg, iar în satele de la nord de Satu Mare familia Perényi a permis stabilirea rutenilor sosiți din actuala zonă a Zakarpatiei. Ulterior aceste moșii de la nord de Satu Mare au fost donate prin căsătorie familiei Vécsey, care a colonizat în comuna Livada slovaci din comitatele Zemplén, Šariš și Ung (Borovszky 1908: 149).

Tot în comitatul Satu Mare, dar în secolul al XIX-lea, preotul Pásztorý a colonizat pe moșiile primite ca moștenire familială, situate în zona Oașului, slovaci originari din zona Spiš (Sipos Mária, Bujánháza–Szatmár).

La începutul secolului al XIX-lea, odată cu pornirea lucrărilor de minerit din minele Tarna Mare, Bixad, Vama, Orașul Nou, au fost aduși mineri din zona Spiš, respectiv din Galiția în vederea asigurării forței calificate de muncă (Balogh 1992–1993: 135–140; 1994–1995: 101–120).

Tot la începutul secolului al XIX-lea, în Maramureș, la exploatarea minieră de la Târgu Lăpuș, Cavnic, Baia Sprie, Nistru, Tăuții Măgheraș, Hândal, Vișeu de Sus, au fost aduși mineri germani și slovaci din zona Spiš, respectiv slovaci din zona Banská Štiavnica. Vom prezenta în continuare procesul stabilirii slovacilor în aceste localități.

Livada

Menționat deja în secolul al XIV-lea ca domeniu al familiei Újlaky, actualul oraș Livada, cu o populație de cca 8.000 de locuitori, se compune din Livada, Livada Nouă și satele Adrian, Dumbrava și Livada Mică (f. a. 1904: 130). Livada este partea cea mai mare a orașului, urmată de Livada Nouă. Aceste două părți sunt astăzi contopite, dar cu două sute de ani în urmă erau sate distincte, între ele fiind valea pârâului Racta (f. a. 1904: 131).

În Livada Nouă este situată o biserică gotică construită catolică în 1454, dar devenită calvină după Reformă (Radosav 1978).

În timpul răscoalei antihabsburgice a lui Francisc Rákóczi al II-lea, ostilitățile desfășurate în zonă au decimat populația comitatului (Borovszky 1908: 486). Tot atunci a fost arsă și o parte a satului Livada. Dar lovitură de grație a fost dată de invazia tătarilor din 1718, aceștia fiind trimiși pentru a ataca din spate armata imperială ocupată cu asediul Belgradului (Borovszky 1908: 491; Schrek 1977: 71–77). În urma acestei invazii au fost pustiite satele Micula, Halmeu, Porumbesti, Dorolț, Botiz, Livada, Agriș, Lazuri, precum și satele din valea Tisei. Familiile Károlyi și Perényi, stăpâne ale moșiilor din această zonă, s-au văzut cu moșiile distruse, cu iobagii duși în robie de tătari, deci cu lipsă de mână de lucru. Pentru a avea iobagi, i-au adus prima dată pe rutenii din zona Ucrainei Subcarpatice, din satele Perečîn, Vonogradov, Hust, Užok, Svaljava, Mukachevo și din zona Vihorlat (Borovszky 1908: 493; Hodinka 1910: 71–80).

Astfel au ajuns în Livada strămoșii familiilor Visokal' (Viszokaly), Harakal' (Harakaly), Purgul' (Purguly), Strucuj (Struczuj), Vašku (Vasku), Selmenci (Szelmenczi), Luka, Kančura (Kancsura), Porempovič (Porempovics), Lapka, Vitúl' (Vitúly), Uršul' (Ursuly), Holod, Volos (Volosz), Medve, Mikita, Kudla, Mandič (Mandics).¹

La preluarea moșiilor, pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, moșiile din Livada, Iojib, Băbășești, Târsolt ale familiilor Károly și Perényi ajung în posesia familiei baronilor Vécsey (din Hernádvécse și Hajnácskő), care sunt ramura de Zemplín–Satu Mare a familiei conților de Vécsey (Gerő 1897: 731–732). Aceștia posedau practic o bună parte a actualei Slovacii Orientale împreună cu familiile conților Sztáray, Forgách, Andrásy, având moși în comitatele Gemer, Ung, Šariš, Bereg și mai ales Zemplín (Dongó–Gyárfás 1908: 205–211).

Întrucât câteva epidemii au rărit populația satului Livada, pentru a avea iobagi pe moșiile din acest sat și din zonă baronul Vécsey Miklós a dus din comitatul Zemplín iobagi slovaci (Borovszky 1908: 149). Întrucât în zona Zemplín era un excedent de populație datorită unei natalități ridicate, iar în comitatul Satu Mare era o lipsă acută de populație, baronul a făcut o strămutare a populației începând cu anii 1787 (Szirmay 1809: 87).

În continuare vom enumera satele de unde au fost colonizați acești slovaci.

Din comitatul Zemplín

Districtul Michalovce – Michalovce (mulți), Trhovište (mulți), Budkovce (mulți), Falkušovce, Pazdišovce, Lastomir, Nacina Ves (mulți).

Districtul Trebišov – Trebišov, Tušice, Zemplínska Teplica, Vojčice.

Districtul Vranov – Vranov, Černovce, Rudlov, Ondavské Matiašovce, Michalok, Čičava, Sedliská.

Districtul Humenné – Humenné, Porúbka, Lieskovec, Radvaň nad Laborcom, Modra.

Districtul Sniná – Sniná (mulți).

Districtul Stropkov – Nižná Sitnica

Din comitatul Šariš

Sedlice, Soročin, Mlynarovce, Mestisko, Tišinec.

1 Arhivele Naționale. Dir. Jud. Satu Mare. Registrul parohial 860.

Din comitatul Ung

Vyšná Rybnica, Ináčovce, Kráska, Zarično, Senné (majoritatea slovacilor), Vinné.²

Slovacii care au sosit primii au fost cei din Senné (Anzik Albert, Livada). Aceștia au venit cu condiția să li se asigure două lucruri: să aibă biserică romano-catolică și preot care să le vorbească limba.³ Baronul Vécsey Miklós s-a angajat să le îndeplinească dorința. În acest scop, până în 1799 a terminat construcția bisericii și a asigurat preot care să vorbească slovacă, în persoana parohului Jozef Köck (f. a. 1904: 130).

În timpul foametei din anii 1811-1816, baronul Vécsey Miklós a mai strămutat slovaci din zonele afectate din nordul Ungariei (actuala Slovacie) în Livada (f.a.1995: 23). Odată cu slovacii, din partea de nord a comitatului Zemplín baronul a adus și ruteni, care au găsit în Livada ruteni sosiți cu 80 de ani mai devreme, maghiarizați în urma contactului cu populația maghiară autohtonă.⁴ Întrucât exista biserica greco-catolică (în care slujbele se țineau în limba ruteană-slavonă, iar mai târziu în maghiară), cu timpul rutenii s-au maghiarizat.

În anul 1804 papa a înființat Episcopia Romano-Catolică de Satu Mare, care cuprindea comitatele Satu Mare, Maramureș, Ung, Bereg, Ugocea (f. a. 1904: 20). Până când eparhia nu a fost împărțită în urma Tratatelor de pace de la Paris de după Primul Război Mondial între Ungaria, România și Cehoslovacia, episcopii au asigurat ca la Livada să fie preoți originari din zone locuite de slovaci sau ei înșiși slovaci (f. a. 1904: 130).

La Livada au funcționat ca parohi: din 1799 Jozef Köck, din 1803 Stefan Vajnarovits, din 1806 Anton Simsovits, din 1814 Peter Golner, din 1840 Martin Reháč, din 1845 Kristóf Pokorny, din 1853 Anton Demek, din 1854 Anton Rudolff, din 1866 Anton Tóth, din 1871 Florián Huszár, din 1879 Eduárd Pály, din 1901 Otto Pillich. Biserica are hramul Găsirii Sfintei Cruci (f. a. 1904: 130).

După Tratatul de pace de la Trianon, comitatele Zemplin, Ung, Bereg, Ugocea, în parte Maramureș, devin parte din tânăra Republică Cehoslovacă (Ormos 1984: 302). Episcopia pierde astfel posibilitatea de a trimite

2 Arhivele Naționale. Dir.jud. Satu Mare, Registrele parohiale 867, 872, 873, 860, 863; Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrele parohiale Sarközújlak. Registrele 1825-1875, 1875-1900, 1900-1950.

3 Historia Domus-Parohia Rom. Cat Livada.

4 Arhivele Naționale Dir. Jud. Satu Mare. Registrul parohial 860

în satele slovace rămase în România preoți slovaci.⁵ Astfel, după război, la Livada ajunge paroh Almási Péter, necunosător al limbii slovace, iar la Huta Certeze Lubomérszky Jenő și Farkas János.⁶

Am mai amintit că baronul Vécsey a construit biserica în anul 1799. Tot baronul a construit și școală confesională romano-catolică pentru slovaci, impunându-se însă ulterior ca limbă de studiu maghiara (f. a. 1904: 131). În baza legii învățământului din 1868, elaborată de liberalul Eötvös József, s-a introdus obligativitatea învățământului primar în Ungaria. Această lege nu era însă suficient de atentă în privința învățământului minorităților naționale.

La început slovacii locuiau într-o zonă relativ compactă a localității, întemeind în Livada partea Rudlov (Rudlyó) – Princz utca, după numele unuia din satele lor de proveniență (Kovács Tamás, Livada). Cu timpul ei au început să se amestece cu maghiarii reformați și cu maghiarii greco-catolici (descendenții rutenilor), mai ales prin căsătorii mixte. Acest fenomen duce la apariția unei generații de romano-catolici de limbă maghiară, pentru care, la sfârștul secolului al XIX-lea, s-a introdus liturghia în limba maghiară.⁷ Slujba de seară - *večernie* - era însă în limba slovacă încă mult timp după aceea (Kovács Ferenc, Livada). În anii '30 a fost scoasă și aceasta, nefiind cine să le celebreze (Dancu Maria, Satu Mare). În schematismul Episcopiei Sătmărulei din 1909 însă limba slujbei era maghiara și slovaca.

Procesul de asimilare a slovacilor din Livada are mai multe explicații:

- faptul că nu au întemeiat un sat aparte, ci s-au stabilit doar într-un sat locuit în parte de maghiari;
- satele vecine erau maghiare sau germane;
- izolarea de zonele locuite de slovaci;
- limba maghiară în școală era obligatorie;
- lipsa unei intelectualități locale slovace, a unor învățători slovaci care să mențină conștiința națională;
- după Primul Război Mondial statul român era interesat de promovarea limbii române în școlile de stat, populația fiind însă refractară românizării forțate promovate de unii învățători, ceea ce a dus la o reacție de maghiarizare, care a fost preferată de aceasta.

5 Arhivele Naționale Dir. Jud. Satu Mare. Registrele parohiale 872, 799

6 Arhivele Naționale Dir. Jud. Satu Mare. Registrele parohiale 800, 872

7 Arhivele Naționale. Dir. Jud. Satu Mare. Registrele parohiale 870, 864

Localnicii au optat pentru școala confesională în limba maghiară (pe care o știau) și nu pentru școala de stat în limba română pe care n-o înțelegeau (Kovács Magda, Livada).

Încă în anul 1901, parohul Pillich scria că viața în sat este de parcă nici n-ai fi în comitatul Sătmar, ci în Ungaria superioară (Felvidék - actuala Slovacie). Asimilarea totală s-a produs abia în anii '50. În 1960 bătrânii încă vorbeau între ei în slovacă. Astăzi generația care mai cunoaște limba slovacă este cea de peste 85 de ani.

S-au păstrat mâncărurile specifice: *haluška*, *zinjanka*. Când la prânz sunau clopotele celor trei confesiuni, oamenii de pe câmp, auzindu-le, spuneau: „*Harangoznak a tótok; az oroszok; a magyarok*” (Sună la slovaci; la ruși; la maghiari).

Toponimii ale satului; Rudlov – Rudlyó, Csicsoka – Cičava, Tronkoš, Páskom (Podolyak Iosif, Satu Mare).

Nume de familie slovace existente în Livada (în transcriere maghiară): Mucha, Sveda (Šveda), Kuchta, Krupa, Lelenka, Beluska (Beluška), Talicska (Talička), Zvonyik (Zvoník), Maskulik (Maškulík), Szpivák (Spivák), Krájnyák (Krajňák), Podolyák (Podol'ák), Hudak (Hudák), Vráncsik (Vrančík), Ozsohányics (Ožohánič), Kovács (Kováč), Zvolenszki (Zvolenský), Szmotku (Smutko), Mihalko (Michalko), Andku (Andko), Ilku (Ilko), Vojtku (Vojtko), Radvanszki (Radvanský), Bandura, Kicska (Kička), Mlicsku (Mlyčko), Matiz, Koropcsák (Koropčák), Kórej, Andzik (Ondzik), Hornyák (Horn'ák), Kohán (Kochan), Matyiku (Mat'ejko), Sardzsák (Šardžák), Panek, Csipkár (Čipkár), Kancsura (Kančura), Skapinyák (Skapinák), Kárpinszky (Karpinský), Kamenszki (Kamenský), Vascák (Vasčák), Mic-sányik (Mičánik-Myšianik), Ninács (Nináč), Kurtinecz (Kurtinec), Movik, Princz (Princ), Kraska (Kraška), Koleszár (Kolesár), Zemjanovics (Zemანივიč), Novák, Zevcsák (Zifčák), Tronkos (Tronkoš), Sztolar (Stolár), Elenics (Jelenič), Prokop, Csupka (Čupka), Midla (Mydlo), Lelovics (Lelovič), Gyávolinka (Ďavolinka), Murin (Murín), Fialkovics (Fialkovič), Trapcsanszky (Trapčanský), Nyistcsák (Nižčák), Trembeczky (Trembecký), Katricskó (Katričko), Velejti, Popelás (Popeláš), Simcsik (Simčík), Demcsak (Demčák), Kobzos (Kobzoš), Rajszki (Rajský), Bendza (Bendža), Zolcsák (Zolčák), Kaczurák (Kacurák), Drótár (Drotár), Jakub, Fenyak (Feňák), Fedka, Jakubcsák (Jakubčák), Kávor, Krájnic (Krajnič), Naško, Vasku (Vaško).

Un fenomen interesant îl constituie distorsionarea de-a lungul timpului a numelor de familie: Mucha-Muha; Krajňák-Krajnyák-Kranyák; Kuchta-Kukta; Matyz-Matiz; Ondzik-Andzik-Anzik; Ondko-Andko-Andku; Mat'ejko-Matyiko-Matyiku; Smutko-Szmutko-Szmutku; Demko-Danko-Dánku; Mličko-Mlicsko-Micsku; Nináč-Nyinács-Ninács; Jelenič-Jelenics-Elenics; Mydlo-Midlo-Midla; Popeláš-Papelas; Rajský-Raiszki-Reiszki; Ďavolinka-Gyávolinka-Gyávol; Krajnič-Krajnics-Krányics; Jakubčák-Jakubcsák-Jakub-Jakab; Kochan-Kuchan-Kohán; Michalko-Mihalko-Mihálku; Vaško-Vasko-Vásku; Lapko-Lapka; Harakal'- Harakály; Visokál' - Visokály - Viszakály; Korej - Kóré.⁸

Numele dispărute din Livada sunt menționate în anexă.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, datorită unei natalități ridicate, populația satului Livada a crescut mult. Aceasta a dus la fărâmițarea în parcele mici a pământurilor deținute de țărani și, datorită creșterii numărului de familii, la imposibilitatea traiului în urma acestor pământuri. De aceea la sfârșitul secolului trecut - începutul secolului XX are loc o emigrare a celor fără pământ în America (Statele Unite și Canada) (Egyed 1972: 237-251).⁹ În SUA mai ales în zonele miniere din Pennsylvania, la exploatarea carbonifere din Ohio, la turnătoriile din Pennsylvania, fabricile de industrie grea din Illinois, Michigan, New-York. Mulți s-au așezat în Cleveland, Pittsburg, Dayton, Buffalo, Detroit, integrându-se în comunitățile existente acolo (Mondics Anna, London - Ontario, Canada). O altă parte au emigrat în Canada, mai ales în statele Ontario, Manitoba, ca fermieri sau la exploatarea forestiere (Kovács Ferenc, Livada). S-au stabilit mai ales în orașele și fermele situate la sud de Toronto, ca Tillsonburg, London, Kitchener, Windsor, Saint Catherines Kingston, respectiv în jurul Winnipegului (Schönberger Ilona, Tillsonburg, Ontario - Canada). După Primul Război Mondial unele familii au emigrat în Cuba.

De remarcat este și faptul că din Livada slovacii s-au așezat și în satele vecine. De exemplu la Iojib, unde familia de baroni Vécsey avea o moșie.¹⁰ Aici s-au stabilit familiile Matyiku (Matko), Hankovszky (Hankovský), Andzik (Ondzik), Sveda (Šveda), Hriczu (Hricko), Ninács (Nináč). La Botiz s-au stabilit familiile Novák, Hudák, Micsányik (Mičánik), Trem-

8 Arhivele Naționale. Dir Jud. Satu Mare. Registrele parohiale 867, 872, 860, 866.

9 Arhiva Jud. Satu Mare. Rola 94 (microfilm). Acte urbariale nr. 1079, 1080, 1082, 1086.

10 Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Józsefháza 1818-1860.

beczky (Trembecký), Danku (Danko), Kozselec(Košelec), Piszárik (Pisárik). La Agraș, Micula, familiile Radvánszki(Radvanský) și Fenyák (Feňák).¹¹

Satele din zona Oașului

La mijlocul secolului al XIX-lea, începând cu anii 1840 se deschid minele de la Turț și Bixad, respectiv cele de metale neferoase și prețioase la Vama, Târsolt, Tarna Mare, Orașul Nou (Balogh 1992–1993: 135–140; 1994–1995: 101–120). Coproprietar și acționar principal al acestor mine era baronul Rudnyánszki, originar din Slovacia Mijlocie (Balogh 1992–1993: 135–140; 1994–1995: 101–120). Proprietari au fost și Jozef Gasparovsky și Jan Volenczky. Pentru demararea lucrărilor și a exploatării au fost chemați mineri slovaci din Slovacia. Descendenții lor au fost asimilați cu timpul, declarându-se români, păstrându-și însă religia romano-catolică.

Astfel, la recensământul din 1992, romano-catolici s-au declarat: în Călinești 15, Batarci 16, Bixad 312, Tarna Mare 195, Târsolt 243, Turț 94, Vama 30.¹²

Huta Certeze

La mijlocul secolului al XIX-lea, în zona comunei Certeze se construiesc hute, ceea ce duce la nevoia de mână de lucru calificată pentru acestea (Focșa 1974). În acest scop sunt aduși slovaci din nordul Slovaciei și polonezi din Galiția. Coloniștii sunt așezați în satul Huta, unde formează o comunitate, la început izolată de majoritatea populației locale oșene. Pentru nevoile spirituale ale acestora se înființează, în anul 1863, parohia de sine-stătătoare Huta Certeze (Lajosvölgyihuta) care deservea și satele locuite de slovaci din zona Oașului (f. a. 1904: 196). Registrele parohiale sunt ținute tot din 1863. De-a lungul timpului au activat aici următorii parohi: din 1863, Jozef Valik, din 1869, Edmund Galántha, din 1872, Jan Blechel, între 1873–1877, Jozef Wodicska (f. a. 1904: 197), după 1877, Jozef Valik, Ternyei Béla, Moldován Endre, Bagossy Bertalan, Hor-

11 Arhivele Naționale. Dir jud. Satu Mare. Registrul parohial 836.

12 Anuarul statistic al jud. Satu Mare 1992.

váth György, Kirchmayer Ferenc, Eugen Lubomirszky, Farkas János, Agoston István, Brunner István, Barna József, Fagea Vasile, Fromhercz Attila.¹³

La recensământul din 1992, în comuna Certeze au fost 948 de romano-catolici.¹⁴

La diverse recensăminte s-au declarat slovaci: 242 de persoane în 1930, 426 în 1956, nimeni în 1966, 109 în 1977, 43 în 1992.¹⁵

Pe baza registrelor bisericești de stare civilă, am găsit următoarele nume de familie în comuna Certeze: Romanovszky (Romanovský), Zsurovski (Žurovský), Knezovich (Kňazovič), Golena, Tomasovszki (Tomašovský), Mikics (Mikič), Topeczer (Topecer), Stekkel (Štekkel), Sztopka (Stopka), Beliczki (Belický), Venglarcek (Venglárček), Vrozgyak (Vrozďák), Tokár, Sneph, Tittel, Szlatar (Slatár), Kruppa, Liska (Líška), Svetz (Švec), Vietorisz (Vietoris), Nyemecz (Nemec), Kostyak (Košt'ák), Hamarcsik (Hamarčík), Bertici (Bertič), Merkovszki (Merkovský), Blanda, Kreszila (Kresila), Koczur (Kocúr), Simkulik (Šimkulík), Kulik (Kulík), Hrabovsky (Hrabovský), Palcsik (Palčík), Kulhanek (Kulhánek), Gladovszky (Gladovský), Spivak (Spivák), Slina, Dobranski (Dobranský), Novotni (Novotný), Lesko (Leško), Galbavi (Galbavý), Vagács (Vagáč).¹⁶

Tot aici am găsit și următoarea însemnare în limba maghiară a parohului:

„În vara anului 1937, în viața credincioșilor parohiei romano-catolice Huta-Certeze au avut loc mari schimbări: Populalia slovacă a hotărât că va face totul pentru apărarea limbii și culturii sale strămoșești. De aceea a cerut ca botezul, cununiiile, confesiunile, în locul limbii române să fie oficiate în limba slovacă, respectiv ca și cântecele bisericești să fie cântate în limba slovacă. A cerut autorităților episcopale ca religia să fie predată, în locul limbii române, în slovacă.

Pentru învățatoarea romano-catolică Zaviscsák Gitta s-a cerut ca în cadrul școlii de stat din Huta-Certeze să poată preda religia în limba slovacă. Autoritățile și-au exprimat acordul în această privință.

13 Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Lajosvölgyihuta 1900–2008

14 Anuarul statistic al jud. Satu Mare 1992

15 Direcția Județeană de Statistică Satu Mare. Registrul repartitiei populației după naționalități.

16 Arhivele Naționale. Dir Jud. Satu Mare. Registrele parohiale 799–800

Și-au propus și au petiționat la ministerul de resort înființarea secției slovace. Dacă acest lucru nu va reuși, vor organiza școală confesională.” (Negrești-Oaș, 1938 III 10, Bagossy Bertalan).¹⁷

Boinești

La mijlocul secolului al XIX-lea, în urma unei moșteniri familiale, părintele Pásztor a ajuns posesorul unor moșii din bazinul Oașului. Fiind originar din Slovacia, a dus cu el și familii de buni agricultori și mici meseriași originari din Jánovce, de lângă granița cu Galiția (Sipos Maria, Boinești). Astfel au fost așezate în Boinești familiile Lautzky (Lautský), Gramovski (Gramovský), Zvaleni (Zvalený), Goleni (Goleň), Nohaj, Kovacsics (Kovačič), Simonyi (Šimoni), Matisovski (Matišovský).¹⁸

În anii '50 încă se mai oficia slujba în limba slovacă (Dancu Maria). Azi se mai cunosc și se cântă cântece de Paști și de Crăciun, generația tânără nemaicunoscând limba strămoșilor, vorbind limba română (Madak Iosif, Satu Mare; Zvaleni Ioan, Boinești).

În comuna Bixad, de care aparține satul Boinești, s-au declarat slovaci la diverse recensăminte astfel: în 1930 – 40, în 1956 – 61, în 1966 – 94, în 1977 – 54, iar în 1992 – 49 de persoane.

Numărul credincioșilor romano-catolici din comuna Bixad, la recensământul din 1992, era de 312.¹⁹

În satele limitrofe cu județului Sălaj, din satele locuite de slovacii din acest județ, respectiv din Slovacia centrală (morari, meșteșugari) s-au stabilit câteva familii. Astfel, recensămintele au găsit următorii slovaci: în Săcășeni: în 1930 – 80; în 1956 – 17; în 1992 – 15; în Cehal: în 1930 – 33; în 1992 – 1.²⁰ La Nadișu, la recensământul din 1992, din populația satului 1% au fost slovaci. Câteva familii mai trăiau și la Chilia Chegii și în Giungi.²¹

17 Arhivele Naționale. Dir. Jud. Satu Mare. Registrele parohiale 799

18 Arhivele Naționale. Dir. Jud. Satu Mare. Registrul parohia 1 729

19 Anuarul statistic al jud. Satu Mare 1992 Direcția Județeană de Statistică Satu Mare. Registrul repartiiții populației după naționalități.

20 Direcția Județeană de Statistică Satu Mare. Registrul repartiiții populației după naționalități.

21 Direcția Județeană de Statistică Satu Mare. Registrul repartiiții populației după naționalități

Stabilirea slovacilor în așezările miniere ale Maramureșului

Odată cu pornirea explorării și a exploatării minelor metalifere, respectiv a salinelor din comitatul Maramureș, care-i aparțineau prin dreptul de tezaur, Tezaurul Imperial a colonizat mâna de lucru calificată din zona Spiš (f. a. 1904: 250). Astfel au fost colonizați slovaci și germani (zipseri) la Vișeu de Sus, Ocna Șugatag, Ocna Slatina, Kabola Poljana, Baia Sprie, Băița, Nistru, Ilba, Lăpuș.

Vișeu de Sus

Primii locuitori romano-catolici ai Vișeului de Sus au fost germanii colonizați din Austria în jurul anilor 1770. Ulterior au sosit slovacii și germanii din zona Spiš. Odată cu creșterea numărului enoriașilor, în anul 1790 se înființează aici o filie. În anul 1806 s-a construit biserica în cinstea Sfintei Ana. În 1808, Tezaurul Imperial a construit o școală. În anul 1810 filia a fost ridicată la rangul de parohie. În 1874, Tezaurul a construit școala cu etaj. Registrele parohiale datează din 1790 (f. a. 1904: 247).

În localitate au fost colonizate familiile de slovaci: Maszilka (Masilka), Zavadszky (Zavadský), Torosinszky (Torošinský), Papjuk, Varhanovszky (Varhaňovský), Hutira, Skurka (Škurka), Marczuk (Marcuk), Zidovics (Židovič), Jantsik (Jančík), Bilitsky (Bilitský), Szovinszky (Sovinský), Sveszky (Šveský), Belitzky (Belitský), Lipovszky (Lipovský); Babinszky (Babinský), Andrejovszky (Andrejovský), Brohotszky (Brohotský).²²

Ocna Șugatag

În 1777, Tezaurul Imperial a început exploatarea salinei. În acest scop a colonizat mineri slovaci și germani din comitatul Spiš. În 1790 se înființează aici o filie, care în 1794 se ridică la rangul de parohie. În 1836 s-a construit biserica pentru cinstirea Sfinților Petru și Pavel. În 1872 s-a întemeiat capela Sfântului Mihai în mina Mihai, în 1873 capela Sfântului Gavril în mina Gavril. În 1877 s-a înființat aici o școală de fete (f. a. 1904: 244–255).

Conform registrului parohial din 1790 familiile slovace colonizate au fost: Kramarik (Kramárik), Kropacs (Kropáč), Simanovszki (Šimanovský), Szlavitszki (Slávitský), Kulik (Kulík), Kantsek (Kanček), Melega, Leknitzki

22 Episcopia romano-catolică Satu Mare. Registrul Felső Visó 1825–1875

(Leknický), Zahoranszki (Zahoranský), Jakobovszki (Jakubovský), Szlavik (Slávik), Poptelnik (Poptelník), Urban, Michla, Budzik, Hoppa, Hutira, Kosztnik (Kostelník), Kavetzki (Kavetský), Csajkovits (Čajkovič), Kuhar (Kuchár).²³

Ocna Slatina

Exploatarea salinei a început în anul 1789 la Ocna Kunigunda, pe care în 1852 a vizitat-o însuși împăratul Francz Joseph. De îngrijirea spirituală a enoriașilor s-a ocupat, la început, parohia din Sighetu Marmăției, apoi piariștii, pentru ca, prin creșterea numărului lor, să se înființeze o filie în 1828, devenită în 1833 parohie. În locul capelei de lemn existente până atunci, în 1856 s-a construit biserica închinată Sfântului Ștefan. Registrul parohial datează din 1828 (f. a. 1904: 248).

Nume de familie slovace: Kosztinka (Kostinka), Sobreszki (Sobreský), Zaharovics (Zacharovič), Szpivatsek (Spiváček), Paulik (Paulík), Sinko (Šinka), Dudak (Dudák), Zboroszki (Zborovský), Koszinszki (Kosinský), Grubiszek (Grubisek), Gurka (Hurka), Ztanics (Ztanič), Soltiszky (Šoltiský), Lanszki (Lanský), Tokár, Kuhar (Kuchár), Bobrovics (Bobrovič), Kulik (Kulík), Szoliszky (Soluský), Novák, Medvecz (Medvec-Medved), Kozák, Malaczinszky (Malacinský), Krupa.²⁴

Kabola Poljana

Primii enoriași romano-catolici în 1818 erau 362 de slovaci și germani, majoritatea muncitori la turnătoria din localitate. În 1824 s-a construit biserica închinată ridicării Sfintei Fecioare la cer. În 1823 Tezaurul Imperial a înființat la Borcut o fabrică de cuie, crescând astfel, prin muncitorii aduși, numărul romano-catolicilor. Cu timpul fabrica de cuie s-a desființat, dar cei aduși au rămas aici. Pe lângă școala confesională, Tezaurul Imperial a înființat în 1895 o școală de meserii (f. a. 1904: 249–250).

În registrele parohiale datate din 1786 întâlnim nume de familie slovace: Zadranszki (Zadranský), Javorszki (Javorský), Kazanitzki (Kazanický), Novovetzky (Novoveský), Zelenak (Zelenák), Skerhak (Škerhák), Kovalik (Koválik), Polisek (Poliček), Bliha, Dombrovski (Dombrovský), Panovits (Panovič), Kizlinszky (Kyslinský), Stefanovics (Štefanovič), Czi-

23 Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Aknasugatag 1825–1850

24 Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Aknaszlatina 1825–1860

lik (Cilik), Varvasovszky (Varvašovský), Paulik (Paulík), Lehoczki (Lehotský), Janovszky (Janovský), Zemko, Komanszki (Komanský).²⁵

Baia Sprie

La minele Tezaurului Imperial, la începutul secolului al XIX-lea, au fost colonizați mineri slovaci din comitatul Spiš, respectiv din împrejurimile Banskei Štiavnica (f. a. 1904: 190–192).

Astfel au fost colonizate familiile: Breszovszky (Brezovský), Majertsak (Majerčák), Rotzik, Lamanyik (Lamanik), Csillik (Čílik), Marianik, Kovotinsky (Kovotinský), Jeszenszky (Jesenský), Kutserik (Kučerík), Mikulik (Mikulík), Harmanetzky (Harmanecký), Mozsik (Možík), Moravetz (Moravec), Holovats (Holováč), Dertsik (Derčík), Majdik, Kusinszky (Kušínský), Mihalysek (Michalček), Oravitzky (Oravický), Csendelik (Čendelík), Fialkovits (Fialkovič), Bisztricsan (Bystričan), Zahorec (Zahorec), Smilar (Šmilár), Prohatszka (Prochádzka), Zeleznik (Zelezník), Sztancsek (Stanček), Javorszky (Javorský), Marzsalek (Maržálek), Szurinak (Suriňák), Zakaretzky (Zakaretský), Krivanovszky (Krivanovský), Maternik (Materník), Jablanovszky (Jablonovský), Lendetzky (Lendetský), Husenik (Húseník), Medvetzky (Medvecký), Kramarik (Kramárik), Hupka, Novák.²⁶

Băița

Ca și la Baia Sprie, pe la 1810 au fost colonizați mineri slovaci la minele de neferoase și metale complexe și grele (f. a. 1904: 198).

Nume de familie ale minerilor slovaci (din 1825): Simony (Šimoň), Figuly (Figui - Figuli), Lipták, Dobrik, Fiadovszky (Fiadovský), Kamenitzky (Kamenický), Vilhy, Zavadszky (Zavadský), Koleszar (Kolesár), Alakovits (Alakovič), Szeleszky (Seleský), Demek, Hutka, Szlávik (Slávik), Csernik (Černík), Jeszenszky (Jesenský), Tolarcsek (Tolarček), Krizsanovszky (Križanovský), Hudák, Gurku (Gurko).²⁷

Coștiui

În această străveche salină a Tezaurului Imperial, de îngrijirea spirituală a enoriașilor romano-catolici s-au ocupat la început părinții minoriți din Baia Mare, până în anul 1730, apoi, până în 1780, piariștii din Sighetu-Marmăției. De la aceea dată această este parohie de sine stătă-

25 Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Kabola Poljana 1818–1880.

26 Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Felső Bánya 1825–1860.

27 Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Láposbánya. 1825–1890

toare. Prima biserică romano-catolică a fost construită în 1729 și sfințită în 1730. Actuala biserică datează din 1807, fiind terminată în 1814 și sfințită în același an de episcopul Peter Klobusiczky în cinstea Sfântului Ioan Nepomuk. Vechea parohie era din lemn, fiind construită în 1729 și demolată în 1829, după ce Tezaurul Imperial a construit în vecinătatea sa parohia existentă în 1900. În 1842 s-a construit un „calvar” pe panta dealului din apropiere. În 1844 a avut loc un mare cutremur, în urma căruia a fost avariat turnul bisericii până la nivelul clopotelor. Primele registre parohiale datează din 1730.

La salinele din Coștiui, pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, respectiv începutul secolului al XIX-lea, au fost aduși mineri slovaci din comitatul Zemplin (satele din partea nordică), Ung, Spiš, Nitra, Turiec și Gemer (f. a. 1904: 259–260).

Astfel au fost colonizate familiile: Muszinsky (Musinský), Novotarszky (Novotárský), Paltsik (Palčík), Leszniczky (Lesnický), Bilustyák (Bilušt'ák), Supka (Šupka), Rihak, Franko, Zavatszky (Zavatský), Zborovszky (Zborovský), Majevszky (Majevský), Bartlik, Malacinszky (Malacinský), Lipták, Ferentzovics (Ferencovič), Damisovzky (Damišovský), Klema.²⁸

Stabilirea slovacilor în satele comitatului Ugocea

Tarna Mare

Prezența coloniștilor slovaci la Tarna Mare este determinată de activitățile miniere desfășurate aici în secolul al XIX-lea.

Minele au existat în această localitate încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Primele încercări sunt legate de Samuel Dobrinyi, care în 1783 a cerut concesionarea vechii galerii Redemptoris. Ulterior, Michal Gab-sila a cerut pe domeniul Nyaláb, aparținând familiei nobiliare Perényi, concesionarea pentru galeria „Sf. Mihai”, de pe dealul Iezure. Primele explorări datează din 1786, minerii slovaci folosiți fiind: Dobrikan, Barnicska (Barnička), Sodal (Šodal), Dimitczki (Dimitský).

În 1808 baronul Perényi cere reacordarea minei „Sf. Vincent”, părăsită, aflată pe dealul Szkabalka. Cererea era pentru concesionarea exploatarei de aur și argint.

28 Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Rónaszék. 1818–1860

În 1828 Franz Hauptman, cu 3 concesionari, cer mina „Sf. Mihai” de pe dealul Borz. În 1844 mina este reconcesionată numiților Josef Gaspárovski, Jan Volenszky. În 1845 mina „Sf. Mihai” este cerută de Károly Szlivenszki. După 1848 ia ființă Asociația „Sf. Mihai” din Tarna Mare, formată din Ridler, Acher, Weinmessen. În 1864 asociația dă faliment.

În jurul Tarnei Mari nu se mai desfășoară activități miniere începând cu 1874, timp de aproape două decenii (Balogh 1992–1993: 135–140; 1994–1995: 101–120).

Famiiliile slovace aduse de baronul Perényi pentru cultura viilor din zonă, respectiv pentru minerit au fost: Ivaniczki (Ivanický), Mihalovics (Michalovič), Virlics (Virlič), Fábry, Kuskovszky (Kuškovský) – originari din Berezna. Din comitatul Ung au venit famiiliile Kellonik, Bencsik (Benčík), Rednik.²⁹

Halmeu

Ca și la Tarna Mare, la Halmeu baronii Perényi au colonizat iobagi slovaci la sfârșitul secolului al XVIII-lea, pentru viticultura din zonă.

Astfel au fost colonizate famiiliile: Szenkovszki (Senkovský), Palko, Fakla, Anik, Hole, Novák, Movik, Duchnovszky (Duchnovský), Fenyák (Feňák), Jeviczky (Jevický), Kosnyak (Košňák), Nyulaszki (Ňulaský), Chlumszki (Chlumský), Dzuikovich (Dzujkovič), Kucsera (Kučera), Bojovszki (Bojovský), Mazur (Mazúr), Kufszer (Kufser), Szlavik (Slávik), Pilcz (Pilc), Potočnik, Szlovenszki (Slovenský) - originari din comitatul Spiš; Gregorovics (Gregorovič), Bulyovszky (Bulovský), Kerszka (Kerska) - originari din Banská Štiavnica; Jeszenszky (Jesenský), Fedak, Valek (Válek), Roman - originari din Krásna Hôrka, lângă Rožňava; Rencsik (Renčík), Hersko (Herško), Skriba (Škriba), Palincsak (Palinčák), Frankovits (Frankovič), Piankovszki (Piankovský), Palesnyik (Palešník), Paraszka (Paraska), Szerbak (Serbák), Turzsek (Turček), Milan, Kopil, Grumik, Cibulka - originari din Lubokňa, Liptov; Kapusinszki (Kapušínský), Kulec, Kantulyak (KantuPák), Lagojda, Galovits (Galovič), Rozsnyanszky (Rožňanský).³⁰

29 Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Nagytarna 1861–1900

30 Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Halmi 1861–1911.

Korolevo – Királyháza

Fostă reședință de vară a reginelor Ungariei, are vestigii medievale. Pe dealul de la marginea satului se află ruinele cetății Nyaláb, dărâmată în 1671 din ordinul împăratului Leopold I. Baronul Perényi Ferenc, posesorul moșiilor din zonă, a construit biserica în 1778, în cinstea Sf. Apostoli Petru și Pavel.

După 1804, până în 1900, parohii satului au fost: Franz Bukovics, Anton Govorec, Jan Blechel, Anton Papszurovics, Vörös János, Martin Rehák, Paul Szemák, Jozef Frank, Julius Duchnovszky (f. a. 1904: 276–278).

Famiiliile slovace colonizate de baronii Perényi s-au numit: Hudák, Kvitko, Homona, Pasztorik (Pastorík), Ruse, Zacharovszky (Zacharovský), Medveczky (Medvecký), Grumik, Sztanszky (Stanský) – din Stropkov, comitatul Zemplín; Grazsalkovits (Gražalkovič) – din Staré, comitatul Zemplín; Jelen (Jeleň).³¹

Porumbești

Parohia romano-catolică, desființată în timpul Reformei, a fost reînființată în 1736 de către baronul Perényi Gábor, comitele comitatului Ugocea. Acesta din urmă, împreună cu vicecomitele Bogárdy György, au vrut să introducă ritul romano-catolic și în biserica reformată (fostă catolică). Întrucât populația nu a acceptat acest lucru, iar nobilii nu au renunțat la planul lor, preotul reformat împreună cu localnicii satului au părăsit localitatea, strămutându-se în satele protestante vecine. Văzându-se cu satul părăsit, nobilii Perényi au adus, începând cu anul 1740, iobagi slovaci romano-catolici și greco-catolici, respectiv ruteni, din comitatele Ung și Zemplín (Szabó 1937).

Biserica romano-catolică ocupată de reformați în 1747 a fost renovată în timpul baronului Perényi Imre, fiind sfințită în 1767. Turnul bisericii a fost construit în 1833 de Bogardy Emerencia, soția lui Bánffy János. Biserica era închinată Sfântului Emeric al Ungariei.

În 1808 în localitate erau 135 de romano-catolici, iar în 1902 erau 288 de romano-catolici și 861 de greco-catolici (f. a. 1904: 279–280).

Famiiliile de slovaci colonizate în localitate au fost: Szerbák (Serbák), Szmotku (Smutko), Ilyku (Ilko), Hritzurtsak (Hritzurčák), Szimku (Simko), Lemak, Francsak (Frančák), Dzapku (Dzapko), Zseliskovics (Želiezkovič), Ruszilo (Rusilo), Palik, Moroz, Risko (Riško), Kosnyak (Košňák), Lugoja,

31 Episcopia romano-catolică Satu Mare. Registrul Királyháza. 1828–1880.

Pleszka (Pleska), Severa, Bonicsko (Boničko), Kozsuch (Kožuch), Ruzsik (Ružík), Kohut, Olecsko (Olečko), Gyurko (Ďurko), Ivancsik (Ivančík), Kalklik, Tegerin, Szemak (Semák), Jakotska (Jakočka), Kofity (Kofit'), Csipkar (Čipkár), Smurica (Šmurica), Vogyak (Vodák), Tomada, Novák, Ternyovics (Terňovič), Korka (Kôrka), Koszarovszki (Kožarovský), Szpivak (Spivák), Krupa - originari din Bozišovce, Zemplín; Jakobtska (Jakubský), Kóré, Pofok, Sztolyar (Stoliar), Grigovszki (Grigovský), Dubka, Francsak (Frančák) - originari din Zemplín; Bukovits (Bukovič), Vojtovits (Vojtovič), Ternyanszki (Terňanský), Hagara, Berko, Karpinszki (Karpinský), Andits (Andič), Kobzos (Kobzoš).³²

Anexe

Nume slovace existente în anii 1800 în Livada, ulterior dispărute

Kazicsku (Kazičko), GregorPolyak (Poliak), Pavelko, Hanuscsak (Hanuščák), Hreha, Dzurik, Kresnyak (Krešňák), Remenárík, Zemjak, Fukárik, Csiszarík (Cisárik), Bitsko (Bičko), Knezsnyik (Knežník), Gavalla, Tovarnyanszki (Tovarnňanský), Krupnyik (Krupník), Jeszenovzky (Jesenovský), Rudits (Rudič), Butsak (Butšák), Csicsák (Čičák), Mratsek (Mraček), Hujdits (Hujdič), Korenyarszky (Koreňarský), Oblatsar (Oblačár), Skabinetz (Škabinec), Uhrinyak (Uhriňák), Bednák, Ondruška, Halyarszky (Hatarský), Vlachats (Vlacháč), Gogoly (Gogol), Hrubovszky (Hrubovský), Gretzko, Szeletzki (Selecký), Hubka, Pivovarník, Szlanina (Slanina), Marustsak (Maruščák), Lenkovits (Lenkovič), Ondkovits (Ondkovič), Szuvaj (Suvaj), Herekutska (Herekučka), Dragún, Szivcsak (Sivčák), Hatalovszky (Hatalovský), Trend'or, Ondik, Hartsar (Harčár), Huba, Pingor, Hlavati (Hlavatý), Popernyik (Poperník), Medlas (Medláš), Puhalyi (Puhal), Goda

Mineri slovaci din Baia Mare între 1825–1850³³

Lípták, Rusznyák (Rusnák), Rudits (Rudič), Timmina, Hujovszky (Hujovský), Novák, Scheftsik (Šefčík), Kosárik (Košárik), Sefedik (Šefedík), Kralicsek (Králíček), Schmihák (Šmihák), Zahorek, Horatsek (Horaček), Drop-

32 Arhivele Naționale. Dir jud. Satu Mare. Registrele parohiale 1112, Episcopia romano-catolică Satu Mare. Registrul Kőkényesd. 1828–1860.

33 Episcopia romano-catolică Satu Mare. Registrul Nagybánya 1825–1850.

szka (Dropska), Oresko (Oreško), Spivak (Špivák), Grosnitzky (Grošnický), Smetana, Cservenka (Červenka), Kazimirszi (Kazimirský), Zelezník, Bankovszki (Bankovský), Ilovszky (Ilovský), Imritsak (Imričák), Hotsevik (Hotševík), Mali (Malý), Kmosko (Kmoško), Jablonovszki (Jablonovský), Szlivenszky (Slivenský), Zsuhovszki (Žuchovský), Levitzki (Levický), Szlovenszki (Slovenský) Gurszky (Gurský), Rinko, Mihalovits (Michalovič), Nemoroszki (Nemoroský), Ludinszky (Ludinský), Smehal (Šmehal) Revitzky (Revický), Vacsek (Vaček), Parenszky (Parenský), Slivenszki (Šlivenský), Szlezenszky (Slevenský), Gyurcsina (Ďurčina), Vajnovszky (Vajnovský), Novotarszki (Novotarský), Bankovszki (Bankovský), Fridriszko (Fridriško), Zahoranszki (Zahoranský), Csórik (Čórik), Mezebrovszky (Mezebrovský), Libik, Kusinszky (Kušinaký), Szlobodnik (Slobodník) Valtin, Szekerka, Smelak (Šmelák), Csernik (Černík), Simkovics (Šimkovič), Ferjancsics (Ferjančič), Kremniczki (Kremnický), Motuska (Motuška), Majdík, Malinák, Hamrák, Simko (Šiuko), Janosik (Jánošik), Zavadszki (Zavadský) Begovcsevits (Begovčević), Gleviczki (Glevický), Bednarcsik (Bednarčik), Klokocska (Klokočka), Klobusovszky (Klobušovský), Herlicska (Hrdlička).

Contractul dintre romano-catolicii din Livada și paroh

„Noi, mai jos menționați, Romano-Catolici, ne obligăm ca parohului nostru, pe viitor să-i asigurăm următoarele:

- 1) Pământul arabil și râțul pe care Onoratul Stăpân le va da pentru paroh, după semănatul de toamnă de trei ori să-l arăm, să-l semănăm și să-l afânăm, iar semănatul de primăvară să-l arăm și să-l afânăm o dată, recolta să o recoltăm sau să o săpăm, pământul semănat cu porumb să-l lucrăm de două ori, recolta de pe acest pământ să o culegem, s-o depănușăm și să o transportăm înăuntru.
- 2) Orice țăran, indiferent că e gospodar sau jeler trebuie să dea două veci de grâu și 30 de garași anual.
- 3) Lemne pentru foc, necesare casei parohiale pentru încălzire, bucătărie, atât cât va fi de trebuință, suntem obligați să aducem în curtea parohiei în stare tăiată.
- 4) Pentru slujbă, suntem obligați să asigurăm vinul și făina pentru ostie.
- 5) Ne obligăm să întreținem gardul viu din jurul terenului parohial.
- 6) Ne obligăm să terminăm în această vară casa parohială de comun acord cu promisiunea Onoratului Stăpân, iar în partea sa din spate să construim o pivniță în care să încapă șase sau șapte butoaie.

- 7) Pentru cantor să construim o casă de lemn bună, iar ograda să i-o împrejmuim. Aceștia ne obligăm să-i plătim anual fiecare pereche de om o vecă de grâu, 12 garași și 10 căruțe de lemne. Iar pentru învățatul copiilor precum ne vom putea înțelege.
- 8) Conform obiceiului din dieceză, așa-numita stolă o vom plăti atât parohului cât și cantorului.
- 9) Acest contract va fi respectat din partea parohului doar șase ani după care vom da parohului și deputatului din comitat.

Sig. Sárköz

22 Juli 1799

Cspikár György X Kaptos János X Kováts János X
Kováts Márton X Kóre György X Majoros Mihály X
Czibere János X Kávor Márton X Asztalos János X
și în numele lor întreaga localitate”

Bibliografie

BALOGH, Adalbert

1992–1993; 1994–1995 Contribuții la istoricul dezvoltării mineritului din Oaș între 1760–1918. (Contributions a l’historique du développement de l’exploitations des mines en Oaș entre 1760–1908). In: *Studii și comunicări*. Satu Mare, 1992–1993 (9–10) 135–140; 1994–1995 (11–12) 101–131.

BOROVSKY, Samu

1908 *Szatmár vármegye története*. Budapest.

DONGÓ–GYÁRFÁS, Géza

1908 *Adalékok Zemplén Vármegye történetéhez*. XIII. kötet. Sátoraljaújhely.

EGYED, Ákos

1972 Despre problema țărănească în comitatul Satu Mare în a doua jumătate a sec. al XIX-lea și începutul sec. XX. In: *Studii și comunicări*. Satu Mare, 237–256

FOCȘA, I.

1974 *Țara Oașului*. Vol. I. București.

HODINKA, Antal

1910 *A munkácsi görög-katholikus püspökség története*. Budapest.

ORMOS, Mária

1984 *Pádovátal Trianonig*. Kossuth Kiadó, Budapest.

RADOSAV, Doru

1978 *Monografia județului Satu Mare*. București.

SZIRMAY Antal

1909 *Szatmár vármegye*. Budapest.

GERŐ, Lajos (szerk.)

1897 *Pallas Nagy Lexikona*. XVI. kötet. Budapest.

SCHREK

1977 *Nävälirea tătarilor în Maramureș și înfrîngerea lor la Borșa în 1717*.

Marmația 3, Baia Mare.

SZABÓ, István

1937 *Ugocsa megye monografiája*. Budapest.

FĂRĂ AUTOR

1904 *Szatmári Püspöki Egyházmegye emlékkönyve fennállásának századik esztendejében*. (SCHEMATISMUS CENTENARIUS) (1804-1904), Szatmáron, "Pázmány Sajtó" nyomása

1995 *Slováci v Rumunsku, Dom zahraničných Slovákov*. Bratislava.

Surse

Anuarul statistic al jud. Satu Mare. Direcția Județeană de Statistică Satu Mare. Registrul repartiției populației după naționalități. 1992

Arhiva jud. Satu Mare. Rola 94 (microfilm). Acte urbariale nr. 1079, 1080, 1082, 1086;

Arhivele Naționale. Dir. Jud. Satu Mare. Registrul parohial 860;

Arhivele Naționale. Dir. Jud. Satu Mare. Registrele parohiale 867, 872, 873, 860, 863;

Arhivele Naționale Dir. Jud Satu Mare. Registrele parohiale 872, 799;

Arhivele Naționale Dir. Jud Satu Mare. Registrele parohiale 800, 872;

Arhivele Naționale. Dir. Jud. Satu Mare. Registrele parohiale 870, 864;

Arhivele Naționale. Dir. Jud. Satu Mare. Registrele parohiale 867, 872, 860, 866;

Arhivele Naționale. Dir. Jud. Satu Mare. Registrul parohial 836;

Arhivele Naționale. Dir. Jud. Satu Mare. Registrele parohiale 1112;

Arhivele Naționale. Dir. Jud. Satu Mare. Registrele parohiale 799–800;

- Arhivele Naționale. Dir. Jud. Satu Mare. Registrul parohial 729;
Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Sarközúj-
lak.1825–1875; 1875–1900; 1900–1950
Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Józsefháza.
1818–1860
Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Lajosvölgyihuta.
1900–2008
Episcopia romano-catolică Satu Mare. Registrul Felső Visó. 1825–1875
Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Aknasugatag.
1825–1850
Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Aknaszlatina.
1825–1860
Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Kabola Poljana.
1818–1880
Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Felső Bánya.
1825–1860
Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Láposbánya.
1825–1890
Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Rónaszék. 1818–
1860
Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Nagytarna.
1861–1900
Episcopia romano-catolică Satu Mare. Arhiva. Registrul Halmi.1861–1911
Episcopia romano-catolică Satu Mare. Registrul Királyháza. 1828–1880
Episcopia romano-catolică Satu Mare. Registrul Kökényesd. 1828–1860
Episcopia romano-catolică Satu Mare. Registrul Nagybánya. 1825–1850
Historia Domus-Parohia Rom.-Cat. Livada

Persoane intervievate

Anzik, Albert, Livada
Sipos Maria, Boinești–Satu Mare
Kovács Tamás, Livada
Kovács Ferenc, Livada
Dancu Maria, Satu Mare
Kovács Magda, Livada
Podolyak Iosif, Satu Mare
Mondics Ana, London – Ontario, Canada
Kovács Ferenc, Livada
Schönberger Ilona, Tillsonburg – Ontario, Canada
Sipos Mária (născ. Gramovszky), Boinești
Dancu Maria, Madak Iosif, Satu Mare
Zvaleni Ioan, Boinești

Începuturile cercetării slovacilor din Câmpia Maghiară

Studiul pune accent pe începuturile istorice și pe stilul de viață al slovacilor emigrați, care, după expulzarea turcilor (1711), s-au stabilit pe așa-numita Câmpie Maghiară (Marea Câmpie Maghiară), pe teritoriul de azi al Ungariei, României, Serbiei și Croației. La baza articolului stau studiile oamenilor de știință din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, lucrările lui Matej Markovič, Andrej Školka, Samuel Tešedík, Daniel Zajac, Ľudovít Haan, Michal Žilinský și alții. Lucrările autentice ale acestor autori au servit drept documente valoroase în problema adaptării și în cercetările legate de convergență socială, relații dintre etnii, influențe culturale reciproce, dezvoltarea limbii și a culturii precum și de diferite alte relații care au influențat viața slovacilor emigrați. Dinamica schimbărilor culturale și lingvistice este cercetată pe baza abordării teoriilor noi și pe baza metodologiilor legate de slovacii de peste hotare, precum și de minoritățile etnice.

În ultimele trei sau patru decenii, cercetările legate de slovacii din câmpia Alföld au luat dimensiuni necunoscute până în prezent. Din inițiativa cercetătorilor națiunii-mamă și a celor care au făcut parte din comunitatea slovacilor din Câmpia Maghiară și la îndemnul emigranților s-au format instituții de cercetare, s-au realizat programe de cercetare pe termen lung și s-au format specialiști în acest domeniu, datorită cărora s-a strâns un număr excepțional de înregistrări istorice, lingvistice, folclorice, sociologice, literare și politice. Ei prezintă o imagine relativ bine prelucrată din viața, istoria și asimilarea culturală a slovacilor din Câmpia Maghiară din mai multe puncte de vedere. Se regăsesc în analize parțiale, în monografii pe diverse teme și în sinteze, care au fost publicate în Slovacia, Ungaria, România și Iugoslavia. În aceste publicații se găsesc nu

numai cercetări empirice ample, ci și cercetări teoretice care studiază individual sau în întregime grupurile de slovaci din țările sus-menționate.

Era evident că prin această abordare complexă a problematicii slovacilor din Alföld au ajuns în atenția cercetătorilor mesajele generației anterioare de cercetători, mai ales lucrările „preoților și învățătorilor din Alföld” (Mráz 1948: 20) din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, în care se găsesc informații inestimabile despre originea și mișcarea imigranților, precum și despre diferite destine și momente din viața coloniștilor în condițiile neprietenoase din câmpia Alföld. Aceste lucrări au servit ca surse importante în formarea unei imagini complete despre poporul slovac din câmpia Alföld. Între timp, personalitățile cele mai importante din perioada menționată au devenit subiecte ale studiilor istoriografice în mai multe ramuri al științei sociale. Au ocupat un loc apreciabil în lexicoane și enciclopedii nu numai în Slovacia, ci și în celelalte țările.

Importanța și actualitatea lucrărilor lor se dovedește prin faptul că aceste lucrări au fost republicate ori în contextul original, ori traduse. Mărturiile cercetătorilor din secolul al VIII-lea și al XIX-lea atrag atenția prin faptul că lucrările lor unicat cuprind momentele de viață uitate ale slovacilor din Alföld. Puterea de atracție a acestor lucrări vechi constă și în enumerarea faptelor, care a fost preluată în mai multe lucrări contemporane, dar acestea nu au fost prelucrate analitic și nu au fost evaluate conform celor mai noi teoriilor cu privire la slovacii de dincolo de hotare.

La începutul anilor '70 ai secolului al XX-lea, când au început cercetările sintetice legate de slovacii din câmpia Alföld, în Slovacia au apărut abordări teoretice și metodologice care au stat la baza cercetărilor slovacilor de peste hotare, punctul de plecare fiind dezvoltarea vizibil încetinită, al cărei rezultat a fost limba și cultura retardate și conservată în cazul slovacilor imigrați. Aceste abordări au orientat atenția spre viziunea intraetnică, pornind de la teza care presupune că prin cercetarea slovacilor de peste hotare vor fi iluminate acele fenomene lingvistice și culturale care au dispărut deja din zonele etnice-mamă, dar care au rămas în enclavele slovace din țările străine, ca urmare a izolării geografice și culturale, dar conservate și în formă arhaică și rigidă. Dezvoltarea slovacilor a fost cercetată pe baza abordărilor menționate, din punctul de vedere al specificului lingvistic, cultural și etnic. Pe lângă acest lucru, integrarea lingvistică, culturală și etnică în mediul interetnic a fost evaluată negativ.

Începând cu anii '70 ai secolului precedent, în cercetarea slovacilor de peste hotare s-au aplicat viziuni mai avansate și mai corecte din punct de vedere profesional. Au fost publicate o serie de lucrări în care problematica slovacilor de peste hotare a fost analizată pe baza viziunii metodologice, presupunând următoarele:

Slovacii de peste hotare, care s-au stabilit în diferite țări, și-au încheiat relațiile anterioare cu națiunea-mamă (relații teritoriale, sociale, economice, politice și de altă natură) în timp ce au format alte relații similare cu alte comunități etnice. Astfel slovacii de peste hotare au ajuns în diferite situații etnice, care au însemnat o serie de caracteristici specifice în dezvoltarea lor culturală și etnică.

Specificul situației etnice a slovacilor de peste hotare constă în procesele contradictorii care s-au format în țara lor nouă din momentul stabilirii. Pe de o parte, obiceiurile aduse cu ei și formele lingvistice s-au conservat. Pe de altă parte, însă, mediul interetnic a avut o influență semnificativă asupra dezvoltării culturale și lingvistice.

Cultura slovacilor de peste hotare, care s-a format în urma relațiilor intensive și de lungă durată dintre diferitele limbi, culturi și etnii, are caracteristici sincretice. Datorită consecințelor relațiilor amintite, în asimilarea culturală a grupurilor de etnie slovacă se regăsesc semnele culturii etniei materne, precum și segmente din cultura națiunilor care trăiesc în jurul lor și manifestările culturale care au rezultat din condițiile oferite de noua patrie.

Datorită legăturilor și sincretismului, cultura slovacilor de peste hotare are un specific aparte față de esența culturii etniei din interiorul hotarelor. În acest context vorbim despre o subcultură a minorității etnice, care poate fi considerată un produs ce s-a format de-a lungul schimbărilor culturale, dezvoltându-se în timp. În astfel de situații aculturația sau schimbările culturale, transformările culturale (elemente aduse de acasă, elemente care s-au format în noua țară și integrarea culturii majoritare) erau în concordanță cu integrarea minorității. Subcultura etnică ocupă un rol important în viața minorității prin faptul că își aduce membrii în contact cu cultura majorității, dar în același timp își păstrează specificul cultural propriu. Sub efectul acestei subculturi se formează pentru o perioadă de timp o situație în care membrii etniei minoritare devin reprezentanți a două culturi sau chiar a două identități etnice. Dacă în primele etape a vieții minoritare subcultura era un factor ajutător și în același timp a ușurat cunoașterea culturii naționale de către urmașii minorității

ții, atunci în următoarele etape de aculturație și integrare devine o punte care face posibil formarea unor legături ocazionale sau delimitate în mod semnificativ cu cultura maternă (Štolc 1971, Divičanová 1999, Harpán 2000, Štefanko 2004, Andruška 2005, Myjavcová 2001, Botík 1980, 1994 și alții).

Prin aceste observații am vrut să subliniez faptul că problematica slovacilor de peste hotare, inclusiv a slovacilor din câmpia Alföld, este abordată în zilele noastre de către cercetători ca un fenomen sociocultural dinamic. Și, în sfârșit, interacțiunile între etnii, efectele și influențele reciproce, interdependența, diferențele, continuitatea și sincretismul sunt expresii de bază care definesc principiile abordării metodologice a acestei problematice. Astfel de abordări deschid un spațiu de înțelegere a conținutului structural al culturii slovacilor de peste hotare, de a se orienta în etapele de dezvoltare stratificate, de a sublinia sursele și etapele genetice, funcția etnică și simbolică, locul și importanța acestui grup de minorități (slavii din câmpia Alföld) din punctul de vedere al identității de grup. Punctele de plecare teoretice astfel dezvoltate ne obligă să citim cu atenție sau în repetate rânduri însemnările martorilor și ale observatorilor autentici din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, care au dobândit un merit neînvechit în realizarea unei imagini indivizibile și pregnante despre slovacii din câmpia Alföld.

Întâmplător, tot aici s-a format un cerc de cercetători care și-au exprimat interesul față de formarea vieții slovacilor din această regiune în primele etape. În desăvârșirea planului și a țelului meu cele mai multe informații au fost furnizate de lucrările următorilor autori: Matej Markovič (1707–1762), Samuel Tešedík (1742–1820), János Ágoston (1787–1863), Daniel Zajac (1804–1870), Ludovít Haan (1818–1891), Michal Žilinský (1838–1925) și alții.

Pentru a înțelege modul în care s-au format primele localități, precum și modul în care a început viața în aceste așezări, cum au fost folosite „instrumentele” culturale pe care slovacii le-au adus de acasă, sunt deosebit de importante relațiile care au caracter de descriere a peisajului, a naturii, a culturii și a civilizației din câmpia moartă și distrusă, după excluderea turcilor de pe teritoriul Imperiului Habsburgic în urma încheierii Tratatului de la Szatmár (1711).

Unul dintre cele mai valoroase documente care abordează aceeași tematică este condica refugiiilor din anul 1748, care a fost recent tradusă din latină în slovacă, fiind scrisă de preotul Matej Markovič din locali-

tatea Szarvas. Documentul analizează amănunțit cauzele acestui peisaj neospitalier, suferințele nesfârșite ale coloniștilor datorate inundațiilor provocate de râurile din împrejurimi, Mureș, Criș și altele. În mare parte a anului zona de inundație a râurilor erau sub ape, formându-se mlaștini unde creșteau stuful și trestia. În timpul verii se ridica umezeala din ele, în jurul lor era o zonă aridă fără niciun copac, iar aerul încins nădușea orice vietate. În zonă s-au înmulțit foarte tare șerpii, broaștele, muștele, țânțarii și alte vietăți dăunătoare. Aerul otrăvit contamina cu diferite boli oamenii și animalele din zonă. „Puțini sunt acei oameni care trăiesc fericiți aici și a căror sănătate nu a avut de suferit” (Markovič 1997: 4).

Matej Markovič și alți autori au descris în detaliu nu numai condițiile climatice dure, ci și cum au rezolvat migranții slovaci aceste probleme. Pentru protejarea animalelor mai ales împotriva țânțarilor și a tăunilor, ei au folosit biciuri făcute din coadă de bou. Înainte de drumuri lungi, caii au fost înveliți în țesături groase. Oamenii s-au protejat împotriva țânțarilor arzând paie și baligă de vacă uscată. Cea mai interesantă și spectaculoasă practică a fost că deasupra paturilor au montat construcții din lemn, care au fost acoperite cu poloage din țesătură de în, pentru a se apăra de țânțari. Aceste accesorii textile sau paturile amenajate astfel se numeau *sűňoghálov*, cuvânt de origine maghiară ('szúnyogháló') (Markovič 1997: 7). Cu această mărturie a lui Markovic din mijlocul secolului al XVIII-lea se explică legătura genetică dintre denumirea și forma originală a acestor noi tipuri de paturi și baldachine, care s-au format în cursul secolului al XIX-lea în orașul Bekescsaba și în alte regiuni din câmpia Alföld.

Sunt interesante constatările asupra modului în care acei coloniști slovaci, veniți din zone submontane sau montane unde exista o suprafață destul de mare acoperită cu păduri și, implicit, lemn utilizabil, au reușit să gestioneze/ să se descurce cu faptul că această regiune era lipsită de păduri. În acest context s-a evidențiat inițiativa lui Samuel Tešedík care, pe lângă faptul că a populat zona cu pomi fructiferi, a avut un aport foarte mare la răspândirea salcâmului în regiune. Aparent salcâmii au fost aduși tocmai din America. Mai important a fost însă aportul lui Tešedík la răspândirea salcâmului în această regiune, precum și multitudinea de întrebuințări ale acestuia și importanța sa ecologică (Berényi 1990: 140, Jančovic 2004: 176). Din perspectiva noastră sunt însă mai importante acele constatări potrivit cărora odată cu sosirea emigranților slovaci în

regiunea Békéscsaba dezvoltarea tehnicilor de construire din lemn, care până în acel moment era convențională, s-a schimbat definitiv.

Din lucrări care descriu metodele de construire a cuptoarelor, printre care și lucrările lui Andrej Školka (Mezőberény, 1814), reiese că după stabilirea slovacilor în câmpia Alföld, ei au fost nevoiți să se obișnuiască cu tipuri de cuptoare a căror construcție tehnologică și tipologică a fost diferită față de ceea ce s-a folosit în regiunile montane slovace. Diferențele esențiale de formă constau în faptul că în câmpia Alföld cuptoarele erau încălzite nu numai cu lemne, ci, în lipsa acestora, s-au folosit și alte materiale, mai ales paie și alte resturi vegetale din agricultură. Deoarece puterea de încălzire a acestor materiale a fost mai mică decât cea a lemnului, iar flăcările se ridicau la o înălțime mai mare decât înălțimea copacilor, cuptoarele trebuiau modificate din punct de vedere al tehnicii de construire și ca formă, pentru a se putea folosi materiale combustibile noi. Prin urmare, în locul cuptoarelor tradiționale construite din piatră, cu pereți groși și în formă dreptunghiulară, au construit cuptoare din lut, cu pereți subțiri, având formă piramidală sau conică. Acestea au fost construite foarte inventiv, folosind împletituri din nuie, care după realizarea cuptorului s-a folosit pentru arderea acestuia. În gospodăriile imigranților slovaci din împrejurimile orașului Békés a apărut ca un element nou așa-numitul *patka*, ce s-a construit din lut pe întreaga lungime a peretelui interior al casei, și așa-numitul *trnác*, care s-a construit pe întreaga lungime a peretelui exterior al casei. Aceste părți ale casei au fost folosite ziua ca loc de șezut, iar noaptea ca loc de dormit (mai ales cele din partea interioară a casei) (Školka 1988: 129–146).

Atenție, traducerile autorilor Matej Markovič, Andrej Školka despre tehnicile de construire a caselor, cuptoarelor, pridvoarelor și a altor structuri dovedesc faptul că inovațiile din viața slovacilor emigrați nu erau întâmplătoare, ci au fost consecințele condițiilor ecologice locale.

În timpul cercetărilor efectuate în cazul slovacilor din câmpia Alföld, merită acordată atenție specială relațiilor demografice, sociografice și etnice, în urma cărora s-au dezvoltat comunitățile diferitelor așezări și localități. La două decenii după stabilirea slovacilor în localitatea Szarvas (repopulat în anul 1722), Matej Markovič a constatat că „națiunea care se caracterizează prin faptul că este bogată în dialecte a ajuns aici din mai multe locații distincte din țară” (Markovič 1748:19); diversitatea se observă și în ziua de azi. Un alt autor a scris despre originea locuitorilor din Szarvas că „mulți au venit din districtele Abaujvár, Zólyom și Pöstyén, cei

mai mulți însă din Gömörország, fiind numiți Tusiak, deoarece în loc de *nuž* au pronunțat *tušt*. Deoarece s-au stabilit în același loc, cartierul se numește și azi *Tuši*ac. Locul unde s-au stabilit cei din Aszód, se numește și azi «aszódi rész – parte din Aszód» (Žilinský 1872: 22). Un istoric din Bekescsaba a scris în legătură cu originea orașului că „locuitorii orașului Bekescsaba provin din comitatele Pest, Hont, Újvár, Zólyom și Gömör. Cei mai mulți sunt din Újvár, de acea dialectele și tradițiile din Újvár trăiesc și în ziua de azi în orașul Békéscsaba” (Haan 1866: 127). Ludovít Haan însă nu s-a mulțumit cu astfel de date generale. În cartea lui a enumerat toate familiile din Békéscsaba după nume și după origine. Din această carte reiese că coloniștii slovaci evanghelici au venit în acest oraș din 20 de comitate și din 128 de sate diferite, nenumărând slovacii catolici. Cea mai mare parte a locuitorilor orașului Békéscsaba au venit din Újvár (în total din 33 sate), urmat de Hont (23 sate), Kishont (19 sate), comitatul Pest (15 sate), Turóc (10 sate), comitatul Zólyom (7 sate), Gömör (6 sate), celelalte 12 sate din alte zone (Haan 1866: 45–55). Bogăția locală și regională a coloniștilor slovaci a avut ca rezultat faptul că au apărut unul lângă celălalt imigranți în ale căror dialect, vestimentație, obiceiuri, cântece etc. se observă diferențe mai mari sau mai mici. S-a menționat în lucrările vechi că la jumătatea secolului al XVIII-lea, când orașul Bekescsaba avea numai 3000 de locuitori, poporul slovac „care a adus cu el obiceiuri și practici, a avut pretenția ca aceste obiceiuri și practici să se desfășoare la fel cum se obișnuia în țara lor natală... slovacii din diferite regiuni și cu diferite mentalități au fost adunați de către preotul Tešedík, care a pus aceeași pălărie pe capul mai multor persoane” (Čabianska 1996: 140). Și din această descriere nu tocmai clară reiese că situația prezentată despre diversitatea lingvistică și culturală a locuitorilor orașului Békéscsaba nu putea fi conservată decât de-a lungul a două sau trei generații. Având în vedere că mediul tradițional era alcătuit din agricultori, condiția unei vieți normale, fără conflicte, era îmbinarea normelor sociale și culturale. În localitățile din câmpia Alföld, unde au trăit imigranții slovaci eterogeni, a avut loc un proces de convergență care a însemnat aplanarea diferențelor lingvistice și culturale. Aceste procese etnice interne convergente au generat cele mai diverse modificări în dialectele slovace și în cultura tradițională a slovacilor imigrați. Un factor determinant este apartenența la regiunea Alföld, deoarece acest fenomen, care s-a format din dialectele și cultura adusă în anumite localități și regiuni, este irepetabil. Un fenomen similar nu există în patria etnică. Factori importanți

în înțelegerea proceselor socioculturale din viața slovacilor din câmpia Alföld sunt descrierile vechi (din timpul stabilirii și începerii unei vieți noi în țara nouă).

Publicațiile care provin din secolul al XVIII-lea și din secolul al XIX-lea conțin mai multe informații despre situația lingvistică a slovacilor din câmpia Alföld. În ciuda faptului că coloniștii slovaci au încercat să formeze așezări omogene din punct de vedere etnic, majoritatea slovacilor din câmpia Alföld au ajuns în regiuni etnice mixte. În aceste sate multietnice rezidenții depindeau unii de alții, erau nevoiți să intre în contact unii cu alții. Această situație a deschis porțile cunoașterii și influențării reciproce. O condiție esențială în dezvoltarea unor astfel de relații a fost respectul reciproc în cele mai diferite situații din viață. Pentru integrarea lor în comunități de altă limbă și de altă etnie, bilingvismul a devenit o necesitate în viața emigranților slovaci din câmpia Alföld. Următoarea descriere provine din lucrările din comitatul Békéscsaba, datate din jumătatea secolului a XVIII-lea: „Printre femei sunt foarte puține care vorbesc o altă limbă, dar printre bărbați sunt foarte puțini care nu vorbesc ungurește, măcar în situații de criză” (Petik 1784: 23). Viața separată a slovacilor din Alföld, contactul cu comunități de altă limbă și aclimatizarea bilingvismului a avut ca și consecință evidentă preluarea din lexicul națiunii majoritare a diferitelor expresii. Interacțiunea lingvistică se poate observa deja în lucrările vechi. De exemplu, analiza situațiilor din orașul Szarvas a arătat că în registrele de contabilitate de atunci, care majoritatea au fost scrise în limba cehă slovacizată, începând cu jumătatea secolului al XVIII-lea au apărut un număr mare de expresii maghiare (Kmet’ 2004: 199). Acești termeni erau din domeniul administrativ, neavând corespondent în dialectele slovace din vremea aceea. Pentru exemplificarea acestui fenomen de interacțiune lingvistică, Ludovít Haan invocă o lucrare din orașul Békéscsaba: „Páni Kipvišselovja na válastmáňi d’ ilíši ten vigziš donjesli, žebi sa tuzfale zvižgálovale a kdo má planý, žeby sa zbintetovav.” („La ședința de alegeri, consilierii au acceptat hotărârea că este necesară verificarea pereților de calcan, și la casele unde aceștia sunt deteriorați, se aplică amenzi.”) (Haan 1968: 46). Există dovezi care provin din secolul al XIX-lea și care subliniază faptul că interacțiunile lingvistice s-au aclimatizat și în limba vorbită, nu numai în limba scrisă, precum și în limba folosită în interacțiunile zilnice, nu numai în limbajul oficial. Preluările lexicale nu se limitau la terminologia administrativă, ci au început să se răspândească și în limbajul economic și social. În cărțile despre istoria

localității Nagylak se găsesc următoarele: „Slovacii, mai ales bărbații, aproape toți vorbesc limba maghiară, ba chiar folosesc cuvinte maghiare și când vorbesc în limba lor maternă, slovacă – precum și alți slovaci din câmpia Alföld – s-au obișnuit cu mai multe cuvinte maghiare, ca de ex. *Fergetovat'* honiti (pörget), *sergeteg* vichrice (fergeteg), *temetov* hrbítov (te-metó)” (Zajac–Haan 1853: 17). Trendul lingvistic menționat mai sus este semnalat și în publicația editată cu ocazia a 100 de ani de la stabilirea slovacilor în localitatea Szarvas: „Locuitorii localității Szarvas sunt de origine slovacă, dar nu există nimeni între ei care să nu vorbească limba maghiară”. Toată lumea dorește să se maghiarizeze, de aceea copiii sunt trimiși la școli din regiuni maghiare precum Túr, Szentes, Vásárhely. De doi ani au deja și un preot de naționalitate maghiară. Ședințele din oraș, procesele verbale și registrele economice au fost ținute și scrise în limba maghiară. Folosesc cuvinte maghiare și când vorbesc în propria lor limbă maternă, ca de ex. *idem do rétu*/idem na lúku (megyek a rétre), *na gát*/na hrádzu (gátra) etc. La fel folosesc și cuvintele: *háborgatovat'*/vyrušovát' (háborgatni), *saporítovat'*/rozmnožovat' (szaporodni), *šurgetovat'*/naliehat' (súrgetni), *vižgálovat'* vyšetřovat' (kivizsgálni), *hertelen zvrtnuty*/zrazu zvrtnutý (hirtelen megforduló), *kozolní gazdovja*/najbližši, susediaci gazdovia (legközelebbi szomszéd gazda) etc. Mai folosesc și expresia *od vaku*/od slepého (vak–orb), al cărei înțeles este „de nord”, probabil pentru că noaptea este întuneric și nu se vede, așa că ei spun „vak–orb” și când vorbesc despre punctul cardinal „nord” (Hellebranth 1822: 12).

Nu este o coincidență faptul că autorii slovaci din câmpia Alföld din secolul al XIX-lea nu numai că au atras atenția în lucrările lor asupra cuvintelor împrumutate din limba maghiară, ci și ei le-au folosit în aceleași măsură în textele proprii. În cazul autorului Ludovít Haan aceste expresii sunt preluate și slovacizate: *kančov*/krčah, *džbán* (kancsó, köcsög), *kočag*/volavka (kócsag), *tuzok*/drop (túzok), *homok*/piesok (homok) și altele (Haan 1866). Și autorul Michal Žilinský a folosit în cartea lui despre Szarvas cuvinte preluate din limba maghiară – de ex. *halom*/koppec (domb), *míneš*/črieda koní (ménés), *putry*/zemnice (föld), *gáty*/hrádze (gát), *kišbírov*/podrichtár (kisbíró), *hadnad'*/poručík (hadnagy), *polgár*/mešť'an (polgár) etc. (Žilinský 1872). Aceste exemple demonstrează faptul că în câmpia Alföld limba slovacă s-a dezvoltat într-un mod total diferit decât în țara natală. Publicațiile din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea despre slovacii din câmpia Alföld au oferit oportunitatea de a cunoaște nu numai locul ocupat de limba slovacă scrisă în viața slovacilor din câmpia

Alföld, ci și condițiile sociale și culturale, care au fost factorii care au determinat cele mai importante schimbări în viața lor din Câmpia Maghiară. Prin lucrările oamenilor de știință care se ocupau cu autori slovaci din câmpia Alföld din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea putem să luăm cunoștință despre perioada de început, când limba slovacă a început să ocupe un loc de fundal în viața slovacilor din câmpia Alföld. În prelucrarea acestei problematice au dobândit un merit excepțional Ludovít Haan și Michal Žilinský. Privind activitatea publicistică a lui Ludovít Haan și Michal Žilinsky, biografiile lor au constatat că numai primele lor lucrări au fost scrise în limba cehă slovacizată sau în limba slovacă štúri. În afară de lucrări ocazionale publicate în revistele slovace, lucrările lor ulterioare au apărut numai în limba maghiară. Acest lucru se explică prin faptul că „comportamentul și conștiința națională a autorilor pot fi caracterizate ca fiind contradictorii și pline de paradoxuri” (Divičanová 1999: 39). Din acest punct de vedere se poate afirma despre Ludovít Haan că „de la entuziasmatul studentul slovac de tip kollari (fapt indicat prin luarea numelui Jaroslav) până la «trompetistul» pragmatic din județul Békéscsaba, care a fost împotriva mișcărilor štúr, și ideologul dublei identități (identitatea maghiară și identitatea moștenită de la predecesorii săi slovaci) a parcurs un drum valoros”. Caracterizarea lui Michal Žilinsky poate fi datorată activității de cercetare a aceluiași istoric: „A fost acel reprezentant al tipului de intelectual din câmpia Alföld a cărui identitate etnică a fost puternic influențată de patriotism, de loialitate față de statul maghiar”. (Kmet’ 2006: 100).

Despre importanța intelectualilor slovaci din Câmpia Maghiară evident că ar mai putea fi scrise studii suplimentare, studii care ne fac să înțelegem mai bine soarta slovacilor din câmpia Alföld, dezvoltarea lor istorică, culturală și etnică.

Țelul meu a fost să subliniez actualitatea activității de cercetare începută în secolul al XVIII–XIX-lea, mai ales din punctul de vedere al dinamicii și al continuității și din punctul de vedere al schimbărilor multilaterale prin care a evoluat poporul slovac din Câmpia Maghiară, ca minoritate și popor emigrat. Spre satisfacția mea personală, am constatat că slovacii din Câmpia Maghiară au conștientizat talentele cu care au fost înzestrați, idee formulată și de către Michal Žilinský când a scris istoria orașului Szarvas: „Nici nu am putea înțelege cum pot câteva secole să provoace o astfel de schimbare, că ceva se formează în timp ce altceva încetează să existe, că ceva ia naștere în timp ce altceva dispare.”

Bibliografie

- ANDRUŠKA, Peter
2005 *Osobnosti a osobitosti dolnozemskej kultúry*. Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF, Nitra.
- BERÉNYI, József
1990 Samuel Tešedik, pregalac naučne misli u pljoprivredi panonske nizinja. In: *Pol'nohospodárske tradície vojvodinských Slovákov*. Obzor, Novi Sad, 140–145.
- BOTÍK, Jan
1980 Ludová kultúra dolnozemských Slovákov a ich etnický vývin. In: SIRÁCKY, Ján: *Slováci vo svete 1*. Vydavateľstvo Matice slovenskej, Martin, 231–275.
1994 Zvláštnosti kultúry zahraničných Slovákov. *Studia Academica Slovaca* 23. 21–30.
- ČABIANSKA, Čitanka
1996 *Zostavil J.Chlebnický*. Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, Békéšska Čaba.
- DIVIČANOVÁ, Anna
1999 *Jazyk, kultúra, spoločenstvo*. Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, Békéšska Čaba.
- HAAN, Ludovít
1866 *Pametnosti Békeš-Čabánske*. V Tlačou Horňánskeho a Hummela, Pešti.
1991 *Pamätnosti Békeš-Čabianske*. Do súčasnej slovenčiny preložil a doslov napísal M. Kmet'. Zväz Slovákov v Maďarsku, Békéšska Čaba.
1968 *Békéscsaba története*. (Bibliotheca Bekensiensis, 2.) Békéscsaba.
1991: *Békéscsaba. A város története a kezdetektől a XIX. század harmadik harmadáig*. (Fekete könyvek) Békéscsaba.
- HARPÁŇ, Michal
2000 *Zápas o iden titu*. Vydavateľstvo Ivan Krasko, Nadlak.
- HELLEBRANTH, János
1822 *Szarvas várossáról értekezett ugyan azon város százados ünnepi alkalmatosságára*. Pest
2006 Szarvas városáról. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (szerk): *A nemzetiségek néprajzi felfedezői*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 136–143.
- JANČOVIC, Ján
2004 *Z kolísky na Dolnú zem*. Vydavateľstvo Matice slovenskej, Martin.

KMEŤ, Miroslav

2006 Poznámky k miestu Michala Žilinského v kontexte slovenských národných dejín. In: *Acta Historica Neosoliensia* 9. Fakulta humanitných vied UMB, Banská Bystrica, 98–112.

2007 Historik Ľudovít Haan – emblematická osobnosť slovenskej dolnozemskej society. In: *Acta Historica Neosoliensia* 10. Fakulta humanitných vied UMB, Banská Bystrica, 282–313.

MARKOVIČ, Matej

1748/1997 Krátka správa o prírode a o vlastnostiach rovinatého kraja, ktorý dve rieky Maruša a Koroš, ako kraj hojne navštevovaný, obtekajú. Z latinského originálu preložil a na vydanie pripravil J. Sirácky. *Dolnozemský Slovák* (3) Príloha, 24.

MRÁZ, Andrej

1948 *Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch*. Vydavateľstvo Pravda, Bratislava.

MYJAVCOVÁ, Mária

2001 *Slovenčina v jazykovej enkláve*. Kultúra, Báčsky Petrovec.

PETIK, Ambrus

1784 *Békés megye leírása*. Gyula

SIRÁCKÝ, Ján

1966 *Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. Storočí*. Veda, Bratislava.

ŠKOLKA, Andrej

1814 Historisch-topographische Beschreibung von Mezó-Berény in Békés-Comitat. *Hesperus*.

1988 *A Békés vármegyey Mezoberény történeti topográfiai leírása*. (Fekete könyvek) Békéscsaba.

ŠTEFANKO, Ondrej

2004 *Ponachodenie súvislostí*. Vydavateľstvo Ivan Krasko, Nadlak.

ŠTOLC, Jozef

1971 Slovenské ostrovy na Dolnej zemi ako predmet jazykového výskumu. *Slováci v zahraničí* 1. 33–81.

ZAJAC, Daniel – HAAN, Ľudovít

1853 *Dějepis starého i nového Nadlaku*. Tiskem L. Réthyho, Sarvaši.

ŽILINSKÝ, Michal

1872 *Dějepis městečka Sarvaš a opis nynějších jeho poměru*. Tiskem Horňanskýho, Pešti

2004 *Dejepis mestečka Sarvaš a opis jeho súčasných pomerov. Do súčasnej slovenčiny preložil a Doslov napísal M. Kmeť*. Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, Békéšska Čaba.

Istoria și cultura cehilor din Banat

Originea și așezarea pe teritoriul României

Popoarele moderne de azi: cehii, slovacii, polonezii, rușii, bielușii, ucrainenii, bulgarii, sârbii, croații și slovenii, au o origine comună, făcând parte din neamul slavilor, care, încă prin mileniul I î. H., trăia pe un vast teritoriu cuprins între fluviile Vistula și Niprul mijlociu. Istoricii romani Tacitus, Plinius cel Bătrân (secolul I d. H.) și Ptolemeu (secolul al II-lea d. H.) îi menționează pentru întâia oară pe slavi sub numele de *venezi* (venzi, veneți), iar istoricul bizantin Procopius din Caesarea (secolul al IV-lea) îi denumește anți și sclavini, însă istoricul got Iordanes (secolul al IV-lea) scrie că venezii se trag din același trib și poartă trei denumiri: venezi, anți și sclavuni. Tot din secolul al IV-lea bizantinii îi menționează sub denumirea generică de slavi. La început, triburile slave vorbeau o limbă comună, slava veche, care face parte din familia lingvistică indo-europeană, împreună cu limbile germanică, celtică, romanică, indică etc.

În perioada secolelor IV-VI, sub presiunea altor popoare, slavii vechi s-au pus în mișcare, luând parte activă la procesul migrației popoarelor și s-au delimitat în trei mari ramuri: slavii de sud (bulgarii, sârbii, croații și slovenii), slavii de răsărit (rușii, bielușii, ucrainenii) și slavii apuseni (cehii, slovacii și polonezii). Se pare că numele de ceh provine de la un voievod patriarh cu numele de Ceh, care, așa cum apare în câteva legende, a condus triburile slave ce s-au așezat pe malurile fluviului Vltava. Treptat, în societatea slavilor apuseni s-au dezvoltat relațiile feudale, s-au întemeiat primele formațiuni statale. Astfel, pe teritoriul Cehiei și al Slovaciei de azi a luat ființă un stat condus de Samo (623–658), care a respins atacurile francilor. Pe același spațiu, pe la anul 830, s-a întemeiat statul Moraviei Mari, care va fi distrus de unguri în anul 906. Însă, încă din anul 895, doi frați cehi din familia Přemysl s-au separat, întemeind

statul ceh în Boemia de azi. Cel mai de seamă cneaz al statului ceh a fost Vaclav I, ulterior sanctificat și declarat protectorul național al cehilor.

O importanță deosebită în evoluția societății și a culturii cehe a avut-o răspândirea creștinismului de către doi misionari trimiși de Bizanț, frații Chiril (Constantin) și Metodiu, veniți în Moravia în jurul anului 863. Primul cneaz creștinat de Metodiu a fost Borivoj (874). Chiril și Metodiu au creat alfabetul numit glagolitic (apoi chirilic), au introdus liturghia în limba slavă, au tradus cărți religioase și didactice în limba slavă veche. Treptat, la sfârșitul secolului al IX-lea, sub presiunea Imperiului German, în societatea cehilor s-a impus ritul latin, astfel că în anul Marii Schisme (1054) cehii au rămas la religia romano-catolică.

În secolul al XIV-lea, Cehia a cunoscut o perioadă de mare strălucire în timpul domniei regelui Carol I de Luxemburg (ca împărat german Carol al IV-lea), iar în secolul al XV-lea Cehia a fost frământată de războaiele husite (1419–1434). Încă din anul 1420, grupuri de husiți cehi s-au stabilit în Transilvania și Moldova. În perioada următoare, Cehia a intrat treptat, tot mai mult, în sfera de influență a Imperiului German, ajungându-se ca în timpul războiului de 30 de ani Cehia și Moravia să fie declarate posesuni ereditare ale Habsburgilor (1627). Astfel că în secolul al XIX-lea, când au avut loc colonizările cehe în Banat, atât Cehia cât și Banatul făceau parte din Imperiul Habsburgic (numit, din 1867, Imperiul Austro–Ungar).

În cadrul politicii mai ample de colonizare a Banatului, deschisă de Imperiul Austriac după anexarea acestui teritoriu în anul 1718 (Pacea de la Passarowitz), în cursul secolului al XIX-lea are loc în Banatul românesc procesul de colonizare a cehilor. Istoriografia cehă și cea română consideră că această colonizare s-a desfășurat în trei valuri. Începând cu anul 1823 este consemnat primul val al colonizărilor, ce duce la înființarea localităților Elisabeta (Elisabethfeld) și Sfânta Elena (Svatá Helena) din actualul județ Caraș-Severin. Promotorul acestei colonizări a fost Iosif Magyarly, antreprenor de cherestea din Oravița. Cel de-al doilea val al colonizării cehilor s-a desfășurat între anii 1826–1828 sub autoritățile austriece, mai ales în Munții Almăjului, fiind înființate localitățile Eibenthal (jud. Mehedinți), Ravensca, Șumița, Girnic și Bigăr din județul Caraș-Severin. În fine, cel de-al treilea val al colonizărilor are loc în anul 1863, când sunt înființate localitățile Clopodia, de lângă Gătaia, precum și Peregul Mare, din județul Arad. Însă unele surse istorice indică așezarea unor coloniști cehi în Banat încă din anul 1770, dar continuitatea acestora nu a putut fi determinată.

La începutul secolului al XX-lea cehii încep să se stabilească și în orașele și comunele din actualele județe Caraș-Severin și Mehedinți, precum: Moldova-Nouă, Băile Herculane, Orșova, Zlatița, Liubcova, Cozla, Berzasca, Bozovici, Mehadia, Vukova, Jupa, Scăiuș (lângă Lugoj), alcătuind comunități etnice mai mult sau mai puțin compacte. Alte grupuri de cehi au migrat către marile orașe: București, Ploiești, Oradea, unde treptat au fost în mare parte asimilați. Datele din 1956 arătau că în întreaga zonă a Clisurii Dunării, 8 887 de locuitori s-au declarat de naționalitate cehă, iar în 1992 erau doar 2 970 pe Clisură și în total, în România, erau 3 200 de cehi.

Denumirea de cehi a fost schimbată treptat de către locuitorii români din vecinătatea lor cu denumirea mai facilă de „pemi”, o derivare de la bohemi, ea aplicându-se și germanilor sosiți din regiunea Bohemiei. La rândul ei, denumirea de Boemia sau Bohemia, patria de origine a „pemiilor”, provine de la antica provincie Boiohaemum, unde s-au așezat în secolul I d. H. boii, un neam celtic. După unii cercetători, denumirea de „pemi” provine din cuvântul german Böhmen, denumire ce se dădea, de către germanii din Banat, tuturor celor ce veneau din Boemia. Cauzele care au generat colonizarea cehilor au fost de natură economică, socială, politică și religioasă. Mulți locuitori, care nu erau de confesiune romano-catolică, erau prizoniți în regiunile mai sărace, căci în Cehia Contra-reforma atinsese apogeul în deceniul al treilea al secolului al XVIII-lea. De asemenea, eliberarea Europei de Sud-Est de sub jugul otoman, după numeroasele războaie austro-turce, a însemnat și localități distruse, teritorii pustiite, pământuri nelucrate, o situație generală de insecuritate și sărăcie. Acestea se adăugau unei situații generale de înrăutățire a iobăgiei din Boemia și Slovacia, situație ce a provocat izbucnirea unor răscoale țărănești precum cea de la Nachod din 1775, urmate de persecuții din partea autorităților. S-a intensificat în aceste teritorii haiducia și fuga de pe moșii, ori, pe teritoriile eliberate de la turci, multe mlăștinoase, fugarii se puteau ascunde foarte ușor de urmăritori. Însă colonizările desfășurate de autoritățile imperiale au răspuns necesității de a popula teritorii slab locuite, de a defrișa păduri și de a asigura, împreună cu satele românești, paza granițelor.

Elemente identitare ale minorității

Denominații

În general, onomastica cehă diferă de la sat la sat. Astfel principalele familii sunt: Hruza, Klepáek, Táborský, Eliáš etc. la Sfânta Elena, Mašek, Nemeček, Bouda etc. la Gîrnic, Mlezíva, Lissi, Roch etc. la Bigăr, Šubert, Špicl, Mojiš etc. la Ravensca, Kalina, Sýkora, Draxel etc. la Šumița, Jágr, Fíkl, Urban etc. la Eibenthal. Cu toate că au fost colonizați din locuri de baștină diferite, limba cehilor din Banatul de Sud are un caracter unitar. Există bineînțeles unele deosebiri de la sat la sat, care ar putea fi numite graiuri, dar acestea sunt ne semnificative, confirmând faptul că „graiurile” cehe vorbite în Banatul de Sud sunt graiuri ale dialectelor ceh-central și ceh de sud-vest din Cehia. De exemplu: pentru cuvântul „acum” la Sfânta Elena se utilizează *ted'* (care corespunde formei literare), la Eibenthal și Gîrnic se folosește forma *níčko*, iar la Bigăr *ičko*.

Organizarea internă

Familia a fost nucleul de bază al comunităților cehe și în mod obișnuit cuprindea soțul, soția și 2-3 copii, dar erau și destul de multe familii cu 4-6 copii, iar familiile baptiste din Sfânta Elena aveau chiar 10-12 copii. Raporturile dintre membrii adulți ai familiei erau de egalitate, totuși bărbatul era socotit capul familiei, căci, de regulă, era singurul salariat și avea rolul decizional. Femeile cehe se măritau, de obicei, la 16-17 ani și se ocupau cu creșterea copiilor, unele munci ale câmpului și treburile casnice. În familie, copiii erau foarte ascultători și disciplinați, fiind folosiți la diferite munci ușoare: pășunatul și adăpatul vitelor, culegerea fructelor, la bucătărie și la curățenie.

Casele originale ale cehilor, dar cu caracter provizoriu, au fost cabane din lemn, cu fundație din piatră, cu o singură încăpere, apoi treptat s-au ridicat, case de tip ceh, cu trei încăperi, la care mai târziu s-au adăugat pridvorul lateral și bucătăria de vară. Gospodăria mai cuprindea: hambar, grajd, cotețe, magazii pentru unelte etc. Mobila era reprezentată prin 3-4 paturi (înălțate cu dune voluminoase din pene), băncuțe cu spătar, 2-3 dulapuri, 1-2 dulăpioare (noptiere), mese, scaune etc.